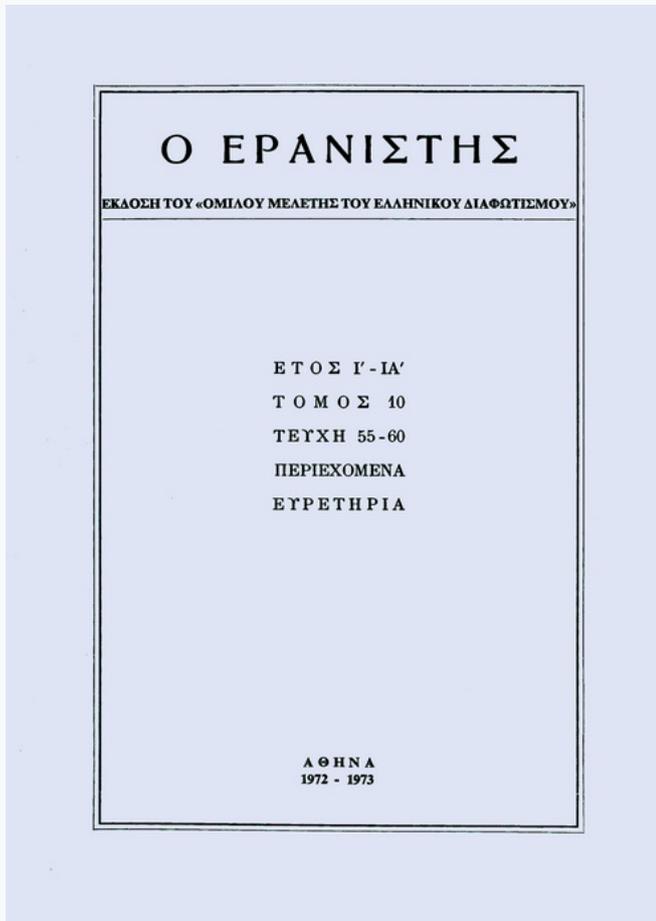

The Gleaner

Vol 10 (1973)

Από την δραστηριότητα του εν Μάλτα ελληνικού τυπογραφείου της Αποστολικής Εταιρείας του Λονδίνου

Δημήτριος Ι. Πολέμης

doi: [10.12681/er.9610](https://doi.org/10.12681/er.9610)

Copyright © 2016, Δημήτριος Ι. Πολέμης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Πολέμης Δ. Ι. (2016). Από την δραστηριότητα του εν Μάλτα ελληνικού τυπογραφείου της Αποστολικής Εταιρείας του Λονδίνου. *The Gleaner*, 10, 213–240. <https://doi.org/10.12681/er.9610>

**ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΝ ΜΑΛΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΤΟΥ
ΛΟΝΔΙΝΟΥ**

Ἡ λεγομένη Ἀποστολική Ἐταιρεία τοῦ Λονδίνου (London Missionary Society) ἀνήκεν εἰς τὴν Congregational Church — διακρινομένην, ὡς γνωστόν, διὰ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐνοριῶν τῶν πιστῶν της— καὶ δρῶσα ἀπὸ τοῦ 1795 ἐπεδίδετο εἰς ἱεραποστολὴν εἰς πολλὰς περιοχὰς τῆς ὑψηλίου. Ἀρχομένου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ Ἐταιρεία ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον της καὶ πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, φιλοδοξοῦσα, ὅπως τονίζεται, νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀγνὴν θρησκείαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων¹. Τὸ 1808 ἀπεστάλη εἰς τὴν Μάλταν ὁ Γερμανὸς κληρικὸς J. F. Weisenger προτιθέμενος νὰ ὀλοκληρώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐπάρκειάν του εἰς τὴν νεοελληνικὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ κατευθυνθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὗτος ὅμως ἀπεβίωσε μετὰ ἐν μόλις ἔτος καὶ εἰς ἀντικατάστασίν του ἀπεστάλη τὸ 1812 ὁ Bezaleel Blomfield ὁ ὁποῖος δὲν ἐστάθη τυχερότερος, διότι καὶ οὗτος συντόμως ἀπέθανε. Μετὰ ταῦτα τὸ κλιμάκιον διέκοψε τὴν λειτουργίαν του μέχρι τοῦ 1816, ὅτε ἡ Ἐταιρεία προώθησε πάλιν ἐκ Λονδίνου τὸν κληρικὸν Isaac Lowndes, ὁ ὁποῖος παραλλήλως πρὸς τὴν ἐν Μάλτᾳ μεταξὺ τῶν ἐκεῖ Ἀγγλῶν ἐνασχόλησίν του προητοιμάζετο διὰ τὴν περαιτέρω ἐγκατάστασίν του εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν 17 Ἰανουαρίου 1819 ἀφικνεῖται εἰς τὴν Μάλταν ὁ Samuel Sheridan Wilson καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ Lowndes μεταβαίνει εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ κατοπιν εἰς τὴν Κέρκυραν ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ μακρὸν (1822 - 44), προπαγανδίζων διὰ κηρυγμάτων καὶ ἀναπτύσσει ἐντονον δραστηριότητα περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἐκτύπωσιν βιβλίων.

1. «The object of the Directors proposed in the mission in the Mediterranean was the revival of pure religion in the Greek church, among

the inhabitants of Greece, and the countries of Asia bordering on that sea», *Missionary Chronicle*, ἔτ. 1833, σ. 218.

Μεταξὺ τῶν δύο τούτων κλιμακίων, τῆς Μάλτας καὶ τῆς Κερκύρας, διετηρήθη πάντοτε στενὴ ἐπαφή καὶ συνεργασία².

Ὁ συνεχίσας ἐν Μάλτᾳ Wilson ἀρχικῶς ἐξυπηρετεῖ τοὺς ἐκεῖ Ἀγγλοὺς, ἀπὸ τοῦ 1822 ὅμως ἐκέρυττε εἰς τὸν ὀρθόδοξον ναὸν τῆς ἑλληνικῆς παροικίας. Συγχρόνως συνέβαλε καὶ εἰς τὴν ἴδρυσιν ἑλληνικοῦ σχολείου τὸ ὁποῖον ἐτέθη ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του. Τὸ 1824 ὁ Wilson ἐπεχείρησε μακρὰν περιοδείαν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ὅπου ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, τὴν Πελοπόννησον καὶ πολλὰς νήσους³.

Ἄλλ' ἢ πλεόν οὐσιώδης συμβολὴ τοῦ Wilson ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς προπαγανδιστικῆς δραστηριότητος ὑπῆρξεν ἡ συμμετοχὴ του εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ ἑλληνικοῦ τυπογραφείου τῆς London Missionary Society. Ἀρχικῶς τὰ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐταιρείας ταύτης κυκλοφορηθέντα βιβλία καὶ φυλλάδια ἐξετυπώθησαν εἰς τὸ ἐν Μάλτᾳ τυπογραφεῖον τῶν Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων⁴. Γνωστὰ τυγχάνουν ἄνω τῶν δέκα τοιαῦτα ἔντυπα⁵. Ἀπὸ τοῦ 1825 ἤρχισε λειτουργοῦν ἴδιον τυπογραφεῖον τῆς L.M.S., ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν πάντοτε τοῦ Wilson, καὶ ἐκεῖ ἐξετυπώθησαν πλεῖστα ἑλληνικὰ καὶ ὀλίγα ἰταλικὰ βιβλία καὶ φυλλάδια. Τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο διετηρήθη ἐν Μάλτᾳ μέχρι τοῦ 1835, ὅτε ἡ Ἐταιρεία ἀπεφάσισε τὴν ὀριστικὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν του κατόπιν τῆς διαπιστώσεως ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑφίσταντο πλεόν αἱ

2. Richard Lovett, *The History of the London Missionary, 1795 - 1895*, Λονδίνον 1899, τόμ. Β' σ. 636 - 41. S. S. Wilson, *A Narrative of the Greek Mission; or, Sixteen Years in Malta and Greece: Including Tours in the Peloponnese, in the Aegean and Ionian Isles*, Λονδίνον 1839, σ. 62 κ.έ. *Missionary Chronicle*, ἔτ. 1833, σ. 218 - 22. πληροφορίας λεπτομερεῖς περὶ τῶν κλιμακίων τῆς Μάλτας καὶ τῆς Κερκύρας παρέχουν τὰ ἐτήσια *Reports of the Directors to the General Meeting of the Missionary Society, Usually Called The London Missionary Society* (κατωτέρω θ' ἀναφέρονται ἀπλῶς ὡς *Reports*).

3. Εἰς τὴν Ἵδραν ὁ Wilson ἐφιλοξενήθη ἐπὶ δεκαπενθήμερον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μιαούλη (*Reports*, ἔτ. 1825, σ. 118. Wilson, *Narrative*, σ. 323 - 29). Εἰς τὴν Κέρκυραν συνητήθη κατ' ἐπιανάληψιν μετὰ τοῦ Ἀθανασίου Ψαλῖδα ὁ ὁποῖος, ὡς εἶπεν, ἠτοίμαζε τότε πρὸς δημοσίευσιν βιογραφίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ ἐσκέπτετο νὰ ἐκδώσῃ τὰ ποιήματα τοῦ φίλου του Βηλαρᾶ ἐξ αὐτογράφου τὸ ὁποῖον ἐπέδειξεν εἰς τὸν Wilson (αὐτόθι σ. 505-06).

4. E. Layton, *The Greek Press at Malta of the American Board of Commissioners for Foreign Missions (1822 - 1833)*, «Ὁ Ἐραμιστής» 9 (1971), σ. 169 - 93.

5. Βλ. κατωτέρω.

δυνατότητες πρὸς ἐκτύπωσιν νεοελληνικῶν βιβλίων⁶. Μετὰ ἓν ἔτος ἐγκατέλειψε καὶ ὁ Wilson τὴν Μάλταν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἀπέθανε τὸ 1866 ὡς ἐφημέριος τοῦ ναοῦ τῆς μικρᾶς πόλεως Shepton Mallet⁷.

(α) Τὰ ἑλληνικὰ ἔντυπα τοῦ τυπογραφείου τῆς L.M.S.

Τὰ ἀπὸ τοῦ 1825 καὶ ἐντεῦθεν ἐκτυπωθέντα ἐν Μάλτᾳ τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ Wilson ἑλληνικὰ ἔντυπα φέρουν συνήθως τὴν ἔνδειξιν «Τυπογραφεῖον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἀποστολικῆς Ἑταιρείας» (κατωτέρω διὰ συντομίαν θ' ἀναφέρεται ὡς ΤΛΑΕ). Σήμερον 34 τοιαῦτα ἔντυπα τυγχάνουν γνωστὰ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βιβλιογραφίαν⁸. Ἄλλα βιβλία προερχόμενα ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ φέρουν ἐπὶ τῆς προμετωπίδος των ὡς μόνην ἔνδειξιν «Μελίτη» καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀπόδοσίς των εἰς τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλῆς. Κατὰ τὰ ἔτη 1823-25, πρὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἰδίου τυπογραφείου τῆς Ἑταιρείας, ὁ Wilson ἐξετύπωσε τὰ μερίμνη του ἐτοιμασθέντα βιβλία εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῶν Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων (ΑΤ).

Λεπτομερῆς κατάλογος ὅλων τῶν ἐκδόσεων τοῦ τυπογραφείου τῆς L.M.S. δὲν φαίνεται ὅτι ἔχει διασωθῆ. Διεσώθησαν ὅμως δύο ἐλλιπεῖς τρόπον τινὰ κατάλογοι οἱ ὁποῖοι ἐν ἀπουσίᾳ τῆς ὀριστικωτέρας ἀναγραφῆς τῶν ἐντύπων θὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἐξακριβώσιν τῶν ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ προερχομένων ἐκδόσεων. Οἱ κατάλογοι οὗτοι ἐπανεκδίδονται ἐνταῦθα.

Ὁ πρῶτος κατάλογος, τὸν ὁποῖον θὰ ὀνομάσωμεν «Κατάλογον τοῦ 1831» [K], ἀποτελεῖ ἀναγραφὴν τῶν βιβλίων τὰ ὁποῖα ἡ L.M.S. διέθετε πρὸς πώλησιν. Πλὴν τῶν ἐκδόσεων τῆς Μάλτας περιλαμβάνονται καὶ τινὰ ἔντυπα ἐκδοθέντα ἐν Λονδίῳ. Ὁ τιμοκατάλογος οὗτος εὐρίσκεται εἰς τὸ ἐξώφυλλον τοῦ βιβλίου Ἡ εὔτολμος ὁδοιπορία τοῦ χριστιανοῦ ἀποδημητοῦ (Μελίτη, 1831), μεταφρασθέντος παρὰ τοῦ ἰδίου Wilson ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ τοῦ John Bunyan⁹. Ὁ δεῦτερος κατάλογος [W] εἶναι συντεταγμένος εἰς τὴν ἀγγλικὴν καὶ περιέχεται εἰς

6. *Reports*, ἔτ. 1835, σ. 76.

7. Lovett, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 641.

8. Δήμητρα Σκ. Πικραμένου-Ἰωάννα Ζαμπάφτη, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία Δ. Γκίνη-Β. Μέξα (1800 - 1863). Πί-

νακες ἐκδοτῶν καὶ τόπων ἐκδόσεως, Ἀθῆναι 1971, σ. 24.

9. Δ. Σ. Γκίνη - Β. Γ. Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863, Ἀθῆναι 1939 - 57, ἀρ. 2071.

τὸ βιβλίον τοῦ Wilson¹⁰ ἀποσκοπεῖ εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀξιολογωτέρων ὑπ' ἐκείνου ἐκδοθέντων ἐν Μάλτᾳ βιβλίων.

Οὐδεὶς ἐκ τῶν δύο τούτων καταλόγων ἀποβλέπει εἰς ὅπωςδῆποτε συστηματικὴν, ἢ ἔστω χρονολογικὴν, ἀναγραφὴν τῶν ἐντύπων. Κατὰ τὴν ἐπανεκδοσιν κατωτέρω ἐτέθησαν αὐξοντες ἀριθμοὶ πρὸς εὐχερεστέραν παραπομπὴν καὶ ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου διετηρήθη.

(A) Κατάλογος τοῦ 1831 [K]

Εἰς τῆς Ἑταιρείας τὸ Τυπογραφεῖον, εὐρίσκονται διάφοροι ἐκδόσεις χρησίμων βιβλίων, τὰ ὅποια πωλοῦνται παρὰ Βιβλιοπώλων, ὡς ἔπεται,

ΒΙΒΛΙΑ ΔΕΜΕΝΑ

1. Τοῦ Κλήρου ὁ Ὁδηγὸς Γρόσια	15	5. Νεαρὰ Λύρα	Γρόσια	1
2. Ἡ Εὐτολμος Ὁδοιορία τοῦ Χριστ. Ἀποδημητοῦ	10	6. Τοῦ Διδασκάλου ὁ Ὁδηγὸς		5
3. Μελέτη Σωτηρίας	10	7. Ἀγγλοελληνικὸν Ἀλφαβητάριον		5
4. Χωριολόγιον	5	8. Βίος τοῦ Ῥοβέρτου Ῥαΐκου		1

ΣΚΕΠΑΣΜΕΝΑ

9. Προφυλακτικὴ Σάλπιγξ		23. Νεαρὰ Λύρα	παραδ.	35
	παραδ.	24. Βίος τοῦ Ῥοβέρτου Ῥαΐκου		30
10. Ἡ Κλίμαξ τῆς Μαθήσεως	30	25. Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ		15
11. Τῶν Γονέων ὁ Ὁδηγὸς	30	26. Ὁ Δεκάλογος		15
12. Ἐπιτομὴ τῆς Ἀγγλικῆς Γραμματικῆς	80	27. Ἡ Τετάρτη Ἐντολὴ		8
13. Ἀπολύτρωσις	20	28. Χαρακτῆρες τῆς Ν. Διαθ.		8
14. Σύνοψις Ἱερᾶς Ἱστορίας	30	29. Τὸ Καινὸν Ἀλφάβητον		15
15. Ἱστορία δώδεκα ζώων	10	30. Ἱστορία τοῦ Ἀβραάμ		20
16. Μαρτίνος καὶ Μαθηταὶ	50	31. Ἀγάπης Ὑπόμνημα		20
17. Ἐγχειρίδιον Γεωγραφικὸν	30	32. Ἱστορία τῆς Ἑλένης		30
18. Θωμᾶς καὶ Ἀρίκος δηλ. Τρίγλωσσον	40	33. Τοῦ Ὁβολοῦ ἢ καλὴ ἐξόδευσις		8
19. Γραικο-αγγλιστὶ	15	34. Ἀλήθεια καὶ ψεῦδος		8
20. Γραικοἰταλιστὶ	15	35. Ὁ Τυφλὸς Γέρον κ.τ.λ.		8
21. Ἀγγλοἰταλιστὶ	15	36. Ἡ Κατερίτσα κ.τ.λ.		5
22. Ἱστορία τοῦ Λαρώχου	10	37. Τὰ Καλὰ Ναυτάκια		20

10. Wilson, *Narrative*, σ. 208 - 209.

ῬΑΜΜΕΝΑ

Ταῦτα διαμοιράζονται ὡς ἐπιτοπλεῖστον δωρεὰν

Σειρὰ τῆς Μάλτας	Σειρὰ τῆς Λόνδρας
38 Σύντομος Ἐξήγησις κ.τ.λ.	45 Ἔλεος τοῦ Θεοῦ
39 Παραμυθία πρὸς τὸν Θελλ.	46 Ἐμαρτία καὶ Μετάνοια
40 Θεραπεία τοῦ Ναϊμάν	47 Οἱ ἄνθρωποι ὡς τὰ πρόβατα
41 Ὁ Πτωχὸς Ἰωσήφ	48 Πρόσκλησις εἰς τὸν Ἄμαρ.
42 Ὁ Ἰάκωβος Κοβίας	49 Γινῶμαι ἐπισηφαεῖς
43 Ἀπανθίσματα Χρυσοστόμου	50 Ἐρωτήσεις Βραχεῖς
44 Βίος τοῦ Ἰωάννου Βούνιανος	51 Ὁ Δεσμοφύλαξ Ἐπιστραφ.

(B) Κατάλογος Wilson [W]

THE PRINCIPAL PUBLICATIONS OF THE MISSION PRESS

1 <i>Ladder of Learning</i> (K 10) ¹¹	19 <i>Life of Robert Raikes</i> (K 8)
2 <i>Tract on Salvation</i> (K 3)	20 <i>Watt's Divine Songs</i> (K 5)
3 <i>Village Sermons</i> (K 4)	21 <i>Pilgrim's Progress</i> (K 2)
4 <i>Parents' Guide</i> (K 11)	22 <i>Anglo-Greek Primer</i> (K 7)
5 <i>Tutor's Guide</i> (K 6)	23 <i>On the Decalogue</i> (K 26)
6 <i>Tract on Redemption</i> (K 13)	24 <i>James Covey, a Tract</i> (K 42)
7 <i>Sacred History</i> (K 14)	25 <i>Poor Joseph; do</i> (K 41)
8 <i>Martin and his Pupils</i> (K 16)	26 <i>Lile of Bunyan; do</i> (K 44)
9 <i>Geographical Encheiridion</i> (K 17)	27 <i>History of Abraham</i> (K 30)
10 <i>Tommy and Harry</i> (K 18)	28 <i>The Cabin Boy</i> (56)
11 <i>Joseph Green</i> (52)	29 <i>Janeway's Token of Love</i> (K 31)
12 <i>Susan Green</i> (K 36)	30 <i>Christian Doctrines</i> (K 38)
13 <i>Clergymans' Guide</i> (K 1)	31 <i>Jailor's Conversion</i> (K 51)
14 <i>Scott's Essays</i> (K 3)	32 <i>Well-Spent Penny</i> (K 33)
15 <i>Rumeliot Chieftain</i> (53)	33 <i>Cure of Naaman</i> (K 40)
16 <i>Tract from Chrysostom</i> (K 43)	34 <i>Music to the Psalms</i> (57)
17 <i>Psalms in Verse</i> (54)	35 <i>Italian Grammar</i> (58)
18 <i>Keith on Prophecy</i> (55)	36 <i>Life of Oberlin</i> (59)

Μὲ βάσιν κυρίως τὸν Κατάλογον τοῦ 1831 ἀλλὰ καὶ τὸν Κατάλο-
γον τοῦ Wilson θὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὑπὸ τὴν αἰγίδα

11. Οἱ ἐντὸς τῶν παρενθέσεων ἀ-
ριθμοὶ ἀναφέρονται εἴτε εἰς τὸν Κατά-

λογον τοῦ 1831 (K) εἴτε εἰς τὴν
συνέχισιν τῆς ἀριθμῆσεως κατωτέρω.

τῆς L. M. S. ἐκτυπωθέντων ἐν Μάλτᾳ ἐλληνικῶν βιβλίων καὶ φυλλαδίων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πρῶτος Κατάλογος δὲν περιλαμβάνει τὰ ἔντυπα τῶν ἐτῶν 1832-35, τὰ ὁποῖα ὀπωσδήποτε δὲν εἶναι πολλά, ἐκ τούτων δὲ ὀρισμένα ἀνευρίσκοντο εἰς τὸν Κατάλογον τοῦ Wilson. Τέλος ἔχομεν ἄλλα ἔντυπα, ἀναγράφοντα τὴν ἔνδειξιν τοῦ ΤΛΑΕ, μὴ περιλαμβανόμενα εἰς τοὺς ὡς ἄνω καταλόγους. Τὴν ἀρίθμησιν τοῦ Καταλόγου τοῦ 1831 συνεχίζομεν κατωτέρω κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν λοιπῶν ἐντύπων τοῦ ΤΛΑΕ.

1. Τοῦ κλήρου ὁ ὀδηγὸς (ΤΛΑΕ¹², 1829¹³) [W 13] ἦτο ἐκ τῶν βιβλίων διὰ τὰ ὁποῖα ἐκαυχᾶτο ἡ Ἐταιρεία καὶ ὁ ἴδιος ὁ Wilson. Περιλαμβάνει τὴν ζῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, τὰς πρὸς Τιμόθεον καὶ Τίτον ἐπιστολάς μετὰ νεοελληνικῆς μεταφράσεως καὶ ὑπομνήματος, ὀδηγίας περὶ κηρύγματος καὶ ἄλλην ὕλην¹⁴. Παρὰ ταῦτα ἐξετυπώθη μόνον εἰς 600 ἀντίτυπα¹⁵ καὶ ἄλλη ἐκδοσις δὲν φαίνεται ὅτι ἐγένετο.

2. Τοῦ περιφήμου βιβλίου τοῦ John Bunyan (1628 - 88), *Pilgrim's Progress* [W 21], καὶ δὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ George Burder (1752 - 1832), ὁ ὁποῖος ἦτο ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς L.M.S., ἔχομεν ἐν Μάλτᾳ δύο ἐκδόσεις πλήρεις καὶ δύο ἐκδόσεις ἀποσπασμάτων. Ἡ πρώτη ὑπὸ τὸν τίτλον Ἡ πρόοδος τοῦ Χριστιανοῦ ἀποδημητοῦ (1824) προέρχεται ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων¹⁶. Ἡ δευτέρα μὲ μόνην ἔνδειξιν «Μελίτη, 1831» τιτλοφορεῖται Ἡ εὐτολμος ὁδοιπορία τοῦ χριστιανοῦ ἀποδημητοῦ¹⁷. Αἱ δύο μικραὶ ἐκδόσεις ἐξετυπώθησαν εἰς τὸ ΤΛΑΕ κατὰ τὰ ἔτη 1825 καὶ 1831 καὶ φέρουν τίτλον Ἡ διατριβὴ τοῦ χριστιανοῦ ἀποδημητοῦ¹⁸. Ὡς ρητῶς ἀναγράφεται, καὶ τὰ τέσσαρα ἔντυπα ὀφείλονται εἰς τὸν Wilson. Καὶ διὰ τὸ βιβλίον τοῦτο ὁ Wilson ἦτο ὑπερήφανος¹⁹. Ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἀνατυπώσεων²⁰, φαίνεται ὅτι τὸ βιβλίον εἶχε

12. Ἡ ἔνδειξις ΤΛΑΕ δηλοῖ ὅτι ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τοῦ ἐντύπου ἀναγράφεται «Τυπογραφεῖον τῆς ἐν Λονδίῳ Ἀποστολικῆς Ἐταιρείας».

13. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1901.

14. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 70· Wilson, *Narrative* σ. 211 - 12.

15. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 69.

16. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1431· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 187, ἀρ. 20.

17. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2071.

18. Αὐτόθι, ἀρ. 1497· Ἐμμ. Ἰ. Μοσχονᾶ, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, 1800 - 1863. Προσθήκες, «Ὁ Ἐραμιστῆς» 6 (1968), σ. 82 - 83, ἀρ. Α 801.

19. Wilson, *Narrative*, σ. 211.

20. Ἀναφέρεται καὶ ἄλλη ἐκδοσις εἰς Ἀθήνας τὸ 1854 κατὰ μετάφρασιν Ρ. Πελεκάση (Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 6237). Βλ.

μίαν σχετικήν κυκλοφοριακήν ἐπιτυχίαν. Διὰ τὰ δικαιολογήσουν τὴν δευτέραν ἔκδοσιν οἱ μισσιονάριοι ἐπικαλοῦνται τοὺς θερμούς ἐπαίνους Ἑλληνος μητροπολίτου — τοῦ Καισαρείας²¹.

3. Ἡ Μελέτη σωτηρίας (ΤΛΑΕ, 1831²²) [W 14] εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τῶν *Essays* τοῦ κληρικοῦ Thomas Scott (1747 - 1821). Ἐξετυπώθη εἰς 600 ἀντίτυπα²³. Τὸ βιβλίον εἶναι ἐκ τῶν ὀλίγων τῶν ὀφειλομένων εἰς τὸν Isaac Lowndes²⁴. Τὸ 1825 ἀναφέρεται ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ἠσχολεῖτο μὲ τὴν μετάφρασιν²⁵, ἐν ἔτος ὅμως ἀργότερον ἀναγράφεται ὅτι τὴν μετάφρασιν ἐξεπώνει Ἑλλην τις²⁶.

4. Τὸ Χωριολόγιον [W 3] εἶναι τὰ *Village Sermons* τοῦ George Burder, ἐκδότου τοῦ Bunyan. Τὴν μετάφρασιν ἐξεπόνησεν ὁ Wilson τὸ 1824²⁷ καὶ τὸ βιβλίον ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1825²⁸. Εἰς τὰ *Reports* τοῦ 1827 ἀναγράφεται ὅτι ἡ ἐκτύπωσις ἤρχισε καὶ προχωρεῖ ταχέως²⁹. πιθανῶς λοιπὸν νὰ ὑπάρχη δευτέρα ἔκδοσις τοῦ ἐντύπου, λαθάνουσα μέχρι σήμερον.

5. Ἡ νεαρὰ λύρα [W 20] ἀποτελεῖ συλλογὴν παιδικῶν ὕμνων στηριζομένην εἰς τὰ *Divine Songs* τοῦ ὕμνογράφου Isaac Watts (1674 - 1748). Ἐχομεν ἐπανειλημμένας ἔκδόσεις, οὐδὲν ὅμως ἀντίτυπον ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1831 ἐκτυπωθεισῶν ἐν Μάλτᾳ εἶναι γνωστόν. Ἐν τούτοις ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι ἐξετυπώθη τὸ 1830 εἰς 600 ἀντίτυπα³⁰. Ἄλλ' ἡ μόνη γνωστὴ ἔκδοσις τοῦ 1830 ἐγένετο «Ἐν Λονδίῳ. Ἀπὸ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Περὶ τὰς Θρησκευτικᾶς Διατριβᾶς Ἑταιρείας³¹». Ἐκδοσιν, ἢ μᾶλλον ἀνατύπωσιν, Μάλτας ἔχομεν μόλις

ἀκόμη ἀρ. 1428 (Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 187, ἀρ. 18) τὸ ὁποῖον ἴσως εἶναι ἐπιτομή.

21. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 79. Ὁ ἐν λόγῳ μητροπολίτης Καισαρείας πρέπει νὰ ἦτο ὁ Χρῦσανθος (1823 - 30), περὶ τοῦ ὁποίου πρβλ. προχείρως Β. Ἀ. Μυστακίδου, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι, «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» 12 (1934), σ. 181.

22. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2098.

23. *Reports*, ἔτ. 1831, σ. 74.

24. Wilson, *Narrative*, σ. 208.

25. *Reports*, ἔτ. 1825, σ. 115.

26. *Reports*, ἔτ. 1826, σ. 70.

27. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 99.

28. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1554.

29. «The printing of Mr. Wilson's Modern Greek translation of the Rev. Mr. Burder's Village Sermons has been commenced, and is rapidly advancing», *Reports*, ἔτ. 1827, σ. 84.

30. *Reports*, ἔτ. 1831, σ. 78· πρβλ. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 70, ὅπου λέγεται ὅτι ἐξετυπώθη τὸ βιβλίον *Hymns for Infant Minds* τῆς Jane Taylor (1783-1824).

31. Δ. Ι. Πολέμη, *Τὰ ἑλληνικὰ ἔντυπα τοῦ ἐν Μάλτᾳ τυπογραφείου τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἱεραποστολῆς*, α' Ὁ Ἑ-

τὸ 1836³². Ἄλλην ἔκδοσιν, πάλιν τοῦ Λονδίνου, συναντῶμεν τὸ 1846³³. Ὁ Κατάλογος τοῦ 1831 ἀναγράφει καὶ εὐθηνότεραν ἔκδοσιν τῆς *Νεαρᾶς Λύρας* (ἀρ. 23). Πάντως κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Wilson, ὁ ἴδιος ἐξετύπωσε τὸ βιβλίον (πρόκειται περὶ τῆς εἰσέτι λανθανούσης ἐκδόσεως) καὶ ἡ ἐν Λονδίνῳ «Περὶ τὰς Θρησκευτικὰς Διατριβὰς Ἑταιρεία» ἐκυκλοφόρησεν ἄλλην ἔκδοσιν³⁴. Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη ὅτι παρομοίαν ὕλην περιέχει τὸ ἔντυπον *Τὸ ἄσματάριον τῶν παιδῶν* (τρίτη ἔκδοσις· Μάλτα, 1842³⁵). Ἡ νεαρὰ λύρα προωρίζετο ἰδίως διὰ σχολικὴν χρῆσιν· ἔχομεν τὴν εἶδησιν ὅτι ἐνωρὶς εἰσήχθη εἰς τὰ παρὰ τῶν μισσιοναρίων διευθυνόμενα σχολεῖα τῆς Κερκύρας³⁶.

6. Τοῦ διδασκάλου ὁ ὁδηγός, ἦτοι Ἄλφαβητάριον ἀπλοελληνικὸν [W 5]: Ἐν ἀρχῇ ἐξετυπώθη εἰς τὸ ΑΤ τὸ 1823³⁷ εἰς 1000 ἀντίτυπα³⁸. Δευτέρα ἔκδοσις (λανθάνουσα) εἰς 2000 ἀντίτυπα ἐκυκλοφορήθη τὸ 1826³⁹. Ἡ τρίτη ἔκδοσις προέρχεται ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ (1831)⁴⁰ καὶ ἐγένετο εἰς 3000 ἀντίτυπα⁴¹. Μὲ πρόλογον τοῦ Βάμβα, τὸ βιβλίον ἐγνώρισεν ἀρκετὴν ἐπιτυχίαν καὶ διενεμήθη εὐρύτατα⁴². Μετεφράσθη καὶ εἰς τὴν ἀλβανικὴν⁴³.

ρανιστής» 8 (1970), σ. 167-68, ἀρ. Α1017.

32. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 2660 (πληροφορία ἐκ τοῦ Κουμανούδη, ἀντίτυπον δὲν ἐπισημαίνεται). Ἀντίτυπον τῆς ἐκδόσεως ταύτης σώζεται εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον τοῦ Λονδίνου (T. 2095(2)).

33. Αὐτόθι, ἀρ. 4343.

34. «With a facility beyond my hopes, I was enabled to put Watts' Divine Songs into Greek Lyrics, adding to them a few of John Wesley's and Miss Jane Taylor's, with a version of some spirited lines on the value of the Bible, and poetic arrangements of some favourite prose doxologies from a modern Greek work called the Book of Eight Metres. Of this I printed one edition, and the Religious

Tract Society another», Wilson, *Narrative*, σ. 210. Τὸ λεγόμενον Book of Eight Metres εἶναι, φυσικὰ, ἡ Ὀκτώηχος.

35. Πολέμη, ἔνθ. ἀνωτ., σ. 168, ἀρ. Α 1021.

36. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 78.

37. Εὔρ. Layton - Ζένιου, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «Ὁ Ἐρανιστής» 3 (1965), σ. 111, ἀρ. Α 231· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 186, ἀρ. 11.

38. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 99.

39. *Reports*, ἔτ. 1827, σ. 84.

40. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 2138.

41. *Reports*, ἔτ. 1831, σ. 74· *Reports*, ἔτ. 1834, σ. 79.

42. Wilson, *Narrative*, σ. 210· *Reports* ἔτ. 1825, σ. 117.

43. *Reports*, ἔτ. 1825, σ. 115.

7. Τὸ Ἀγγλοελληνικὸν ἀλφαβητάριον⁴⁴ [W 22] ἐξετυπώθη εἰς 2500 ἀντίτυπα⁴⁵ τὸ 1829 ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ.

8. Ὁ βίος τοῦ . . . Ροβέρτου Ραΐκου⁴⁶ [W 19] μετεφράσθη παρὰ τοῦ Wilson καὶ ἐξετυπώθη διὰ λογαριασμὸν μιᾶς ἐπιτροπῆς κατηχητικῶν σχολείων (Sunday School Union)⁴⁷ εἰς 1500 ἀντίτυπα τὸ 1831⁴⁸. Ὁ Κατάλογος τοῦ 1831 περιλαμβάνει καὶ δευτέραν ἀναγραφὴν τοῦ ἐντύπου (ἀρ. 24), δηλοῦσαν προφανῶς εὐθηνότερον δέσιμον. Ὁ ἥρωας τοῦ βιβλίου Robert Raikes (1735 - 1811) ὑπῆρξεν ὁ πρωτοπόρος τῶν Κατηχητικῶν σχολείων ἐν Ἀγγλίᾳ.

9. Τὸ ἐντυπον Προφυλακτικὴ σάλπιγξ ἐξεδόθη τὸ 1828 μὲ μόνην ἔνδειξιν «Μελίτη»⁴⁹. Ἐλλείπει ἐκ τοῦ Καταλόγου τοῦ Wilson καὶ ἴσως δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ.

10. Ἡ κλιμαξ τῆς μαθήσεως [W 1] ἦτο ἐν ἀκόμῃ ἐκ τῶν ἐπιτυχημένων βιβλίων τοῦ Wilson τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη κατ' ἐπανάληψιν⁵⁰. Ἀποθησαυρισμένοι εὐρίσκονται δύο ἐκδόσεις, ἀμφότεραι ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ, τῶν ἐτῶν 1826⁵¹ καὶ 1827⁵². Πάντως πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ τρίτη ἔκδοσις, διότι τὸ 1831 τὸ βιβλίον ἀναφέρεται ὡς ἐκτυπωθὲν εἰς 3000 ἀντίτυπα⁵³.

11. Τῶν γονέων ὁ ὀδηγὸς [W 4] ἀποτελεῖ μετάφρασιν τοῦ βιβλίου *Catechism for Children* τοῦ Isaac Watts. Τυγχάνει γνωστὸν ἐκ δύο ἐκδόσεών του : Τὸ 1824 ἐξετυπώθη εἰς τὸ ΑΤ⁵⁴ καὶ τὸ 1828 εἰς τὸ ΤΛΑΕ⁵⁵.

44. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1900.

45. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 69 - 70.

46. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2032.

47. *Reports*, ἔτ. 1831, σ. 74. Ὁ Wilson, *Narrative*, σ. 210, λέγει ὅτι ἔγραψεν ἐκ νέου (re-wrote) τὸ βιβλίον.

48. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 78.

49. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1793.

50. «It is a primer; has gone through several editions and always met with great acceptance throughout the classic land», Wilson, *Narrative*, σ. 209.

51. Εὖρ. Λεύτον - Ζένιου, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσ-

θῆκες «Ὁ Ἑρανιστῆς» 7 (1969), σ. 14 - 15 ἀρ. Α 876.

52. Πολέμη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 167 ἀρ. Α 1016.

53. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 78.

54. Εὖρ. Λεύτον - Ζένιου, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθῆκες, «Ὁ Ἑρανιστῆς» 3 (1965), σ. 112 ἀρ. Α 238· Leyton, *The Greek Press at Malta*, σ. 188, ἀρ. 29. Εἰς τὰ *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 99, ἀναγράφεται ὅτι αἱ τρεῖς Κατηχήσεις τοῦ Watts εὐρίσκονται ὑπὸ ἐκτύπωσιν εἰς τὸ ΑΤ· ἀναμφιβόλως πρόκειται περὶ τοῦ ἐντύπου *Τῶν γονέων ὁ ὀδηγός*.

55. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1716. Εἰς τὰ *Reports* γίνεται συχνὴ μνεία τῶν Κατηχήσεων

12. Ἐπιτομή τῆς ἀγγλικῆς γραμματικῆς: Ἡ γραμματικὴ αὐτὴ εἶναι ἔργον τοῦ στενοῦ συνεργάτου τοῦ Wilson, Isaac Lowndes. Ἀρχικῶς εἶχε τεθῆ ἔν εἴδει εἰσαγωγῆς εἰς τὸ ἔκδοθὲν ἐν Κερκύρα τὸ 1827 *Λεξικὸν τῆς ἀγγλικῆς καὶ γραικικῆς γλώσσης* τοῦ Lowndes⁵⁶. Συγχρόνως ὁ Wilson ἐξετύπωσε κεχωρισμένως τὴν γραμματικὴν, ἀλλ' ἡ ἔκδοσις αὐτὴ φαίνεται ὅτι λανθάνει εἰσέτι· μόνον 200 ἀντίτυπα εἶχον ἐκτυπωθῆ⁵⁷. Δευτέρα ἔκδοσις εἰς 1500 ἀντίτυπα ἐξετύπωθη τὸ 1829⁵⁸. Ἡ τρίτη ἔκδοσις ἐγένετο τὸ 1839⁵⁹.

13. Ἡ Ἑρμηνεία ἐπὶ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους [W 6] ἐγνώρισε τρεῖς ἐκδόσεις μὲ ἐλαφρῶς παρηλλαγμένον τίτλον. Ὁ Wilson ἠτοιμάζεν αὐτὴν τὸ 1823⁶⁰ καὶ κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΑΤ⁶¹. Δευτέραν ἔκδοσιν, πάλιν ἐκ τοῦ ΑΤ, ἔχομεν κατὰ τὸ 1824⁶². Τὸ 1829 ὁ Wilson ἐξετύπωσε διὰ τρίτην φορὰν τὸ φυλλάδιον,

τοῦ Watts, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τοῦτο δὲν ἀναφέρεται πάντοτε εἰς τὸ ἐντυπον *Τῶν γονέων ὁ ὁδηγὸς ἢ τοῦλάχιστον* πρέπει νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ἀγνωστοὶ ἐκδόσεις, ἴσως περιληπτικώτεραι. Οὕτως, ἡ πρώτη Κατήχησις ἐξετυπώθη εἰς 2000 ἀντίτυπα (*Reports*, ἔτ. 1826, σ. 71) ἢ κατ' ἄλλην ἐγγραφὴν εἰς 3000 (*Reports*, ἔτ. 1827, σ. 84). Τετάρτη ἔκδοσις τῆς πρώτης Κατηχήσεως εἰς 2500 ἀντίτυπα ἀναφέρεται κατὰ τὸ 1829 (*Reports*, ἔτ. 1830, σ. 70), ἐνῶ κατὰ τὸ 1830 δίδεται ὁ ἀριθμὸς τῶν 1300 ἀντιτύπων (*Reports*, ἔτ. 1831, σ. 74). Ἡ δευτέρα Κατήχησις ἐξετυπώθη εἰς 500 ἀντίτυπα τὸ 1830 (*Reports*, ἔτ. 1831, σ. 74). Δευτέρα ἔκδοσις (τῆς δευτέρας Κατηχήσεως;) εἰς 3000 ἀντίτυπα ἐγένετο τὸ 1832-33 (*Reports*, ἔτ. 1834, σ. 79). Εἶναι ἀκόμη δυνατὸν ἔκδοσις ἢ ἐκδόσεις τῶν Κατηχέσεων νὰ ἐκυκλοφόρησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δι' ἄλλου τίτλου, ἴσως ἤδη γνωστοῦ. Ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι εἰς τὸ ἐν Μάλτα σχολεῖον οἱ φοιτοῦντες ἑλληνοπαῖδες ἀπεστήθιζον τὸ βιβλίον (*Reports*, ἔτ. 1829, σ. 66).

56. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1681. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 98.

57. «The printing of Mr. Lowndes's *English and Modern Greek Lexicon* is finished. Of the Grammar prefixed, 200 copies have been printed separately; he has reason, however, to regret, that of the Grammar he did not print a larger number of copies, as the demand for them is greater than he is able to meet», *Reports*, ἔτ. 1827, σ. 82.

58. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 69. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ παρὰ Γκίνη-Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 10010 ἀχρονολογήτου ἐντύπου.

59. Αὐτόθι, ἀρ. 3126· πρβλ. Πολέμη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 163 ἀρ. 54.

60. *Reports*, ἔτ. 1823, σ. 90.

61. E. Layton - Ζένιου, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκας «Ὁ Ἑραμιστῆς» 1 (1969), σ. 13 ἀρ. A 866· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 185, ἀρ. 2.

62. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1427· Layton, «The Greek Press at Malta», σ. 187, ἀρ. 16.

ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ πλέον⁶³, εἰς 1000 ἀντίτυπα⁶⁴.

14. Ἡ *Σύνοψις τῆς ἱερᾶς ἱστορίας* [W 7], ἔργον τοῦ Κοραΐ, τυγχάνει γνωστὴ ἐκ δύο ἐκδόσεών της, ἀμφοτέρων ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ, τῶν ἐτῶν 1829⁶⁵ εἰς 1501 ἀντίτυπα⁶⁶ καὶ 1832⁶⁷ εἰς 4000 ἀντίτυπα⁶⁸. Ἀπὸ καιροῦ ὁ Lowndes εἶχεν ἀρχίσει τὴν συγγραφὴν ἐγχειριδίου ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας⁶⁹, ἀλλ' ἐνωρὶς ἐγκατέλειψε τὴν προσπάθειαν, ἐπειδὴ εἶχεν ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ βιβλίου ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν⁷⁰.

15. Ἡ *Ἱστορία δώδεκα ζώων*, ἔντυπον μὴ ἀναφερόμενον παρὰ τοῦ Wilson τυγχάνει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄγνωστον.

16. Ὁ *Μαρτῖνος καὶ οἱ δύο μικροὶ αὐτοῦ μαθηταὶ* [W 8] ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1829⁷¹ εἰς 1000 ἀντίτυπα⁷².

17. Τὸ *Ἐγχειρίδιον γεωγραφικὸν* [W 9] ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1827⁷³ καὶ τὸ 1829⁷⁴.

18 - 21. *Βίος καλὰ ζωγραφισμένος . . . τοῦ Θωμᾶ καὶ Ἀρίκου* [W 10]: Τὸ φυλλάδιον τοῦτο ἐξεδόθη εἰς διαφόρους μορφὰς ἐκ τῶν ὁποίων μόνον μία (ἐλληνιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ) τυγχάνει γνωστὴ, ἐκδοθεῖσα ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1828⁷⁵. Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 21 δὲν ἐνδιαφέρει βεβαίως τὴν ἐλληνικὴν βιβλιογραφίαν.

22. *Ἱστορία τοῦ Λαρώχου*: Ἐξετυπώθη εἰς τὸ ΤΛΑΕ τὸ 1826⁷⁶. Τὸ ἔντυπον δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὸν Κατάλογον τοῦ Wilson.

23. Βλ. ἀνωτέρω ἀρ. 5.

24. Βλ. ἀνωτέρω ἀρ. 8.

25. *Βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ*: Ἄγνωστον ἔντυπον μὴ ἀναφερόμενον παρὰ τοῦ Wilson.

26. Ὁ *Δεκάλογος* [W 23]: Ὅμοίως ἄγνωστον ἔντυπον⁷⁷.

63. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1857.

64. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 66.

65. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1894.

66. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 69.

67. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 2238.

68. *Reports*, ἔτ. 1834, σ. 79.

69. *Reports*, ἔτ. 1825, σ. 115.

70. *Reports*, ἔτ. 1826, σ. 70.

71. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1871.

72. *Reports*, ἔτ. 1831, σ. 74.

73. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 6708.

74. *Αὐτόθι*, ἀρ. 1849· πρβλ. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 70.

75. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1737.

76. Πολέμης, *ἐνθ. ἀνωτ.*, σ. 167 ἀρ. Α 1014.

77. Φυλλάδιον μὲ τὸν αὐτὸν τίτλον ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1839, Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 3171.

27. Ἡ τετάρτη ἐντολή εἶναι ἐπίσης ἄγνωστον ἔντυπον μὴ ἀναφερόμενον παρὰ τοῦ Wilson.

28. Χαρακτῆρες τῆς Νέας Διαθήκης: Ὁμοίως.

29. Τὸ καινὸν ἀλφαβητάριον: Τὸ ἔντυπον, μὴ ἀναφερόμενον παρὰ τοῦ Wilson, ἐξεδόθη ἐν Λονδίῳ τὸ 1830⁷⁸. Ἀδηλον ἐὰν ὑπῆρξε καὶ ἄλλη ἔκδοσις ἐν Μάλτᾳ.

30. Ἡ Ἱστορία τοῦ Ἀβραάμ [W 27] ἐξεδόθη δις (τὸ 1824 καὶ τὸ 1831) ἐκ τῆς ἀμερικανικῆς τυπογραφίας⁷⁹. Ὑπάρχει τρίτη —ὡς ἀναγράφεται— ἔκδοσις τοῦ 1836, τῆς ὁποίας ἀντίτυπον δὲν ἔχει εἰσέτι ἐπισημανθῆ, ὑπὸ τὸν τίτλον Βίος τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ⁸⁰. Ὁ Wilson ἀναφέρει τὸ ἔντυπον ὡς τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ ἐν Μάλτᾳ ἐκτυπωθὲν βιβλίον —προφανῶς τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ— τοῦ ὁποίου ἡ στοιχειοθέτησις ἤρχισε τὴν 1 Ἰουνίου, 1825⁸¹. Τοιαύτη ὅμως ἔκδοσις λανθάνει.

31. Ἀγάπης ὑπόμνημα [W 29]: Πρόκειται περὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ ἔργου *Token for Children* τοῦ Ἀγγλοῦ κληρικοῦ James Janeway (1636; - 1674). Ἐξεδόθη τὸ 1829 ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ⁸² εἰς 2000 ἀντίτυπα⁸³. Πιθανώτατα ὑπῆρξε καὶ ἄλλη ἔκδοσις τοῦ ἔτους 1825 - 26⁸⁴.

32. Ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλένης, μὴ ἀπαντωμένη εἰς τὸν Κατάλογον τοῦ Wilson, ἐξεδόθη τὸ 1833 ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ⁸⁵.

33. Τοῦ ὀβολοῦ ἢ καλῆ ἐξόδουσις [W 32]: Ἀγνωστον ἔντυπον.

34. Ἀλήθεια καὶ ψεῦδος: Ὁμοίως ἄγνωστον ἔντυπον μὴ ἀναφερόμενον παρὰ τοῦ Wilson.

35. Ὁ τυφλὸς γέρον: Ὁμοίως.

36. Ἡ Κατερίτσα καὶ τὸ προβατάκι τῆς [W 12]: Ἀποτελεῖ μετάφρασιν παρὰ τοῦ Wilson τοῦ βιβλίου *Susan and Her Lamb*. Ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1828⁸⁶ εἰς 1000 ἀντίτυπα⁸⁷. Τὸ βιβλίον εἶχε, φαίνεται, ἐπιτυχίαν, διότι τὸ 1833 - 34 ἐγένετο δευτέρα ἔκδοσις, ἄγνωστος εἰσέτι, εἰς 3000 ἀντίτυπα⁸⁸.

78. Αὐτόθι, ἀρ. 1991.

79. Εὔρ. Λέυτον - Ζέγιου, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες, «Ὁ Ἐρανιστής» 3 (1965), σ. 111, ἀρ. Α 234, καὶ Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2079· πρβλ. Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 188, ἀρ. 21 καὶ σ. 192, ἀρ. 81.

80. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2610.

81. Wilson, *Narrative*, σ. 109.

82. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 10184.

83. *Reports*, ἔτ. 1829, σ. 66.

84. Wilson, *Narrative*, σ. 109.

85. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 10262.

86. Πολέμη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 167, ἀρ. Α 1016.

87. *Reports*, ἔτ. 1829, σ. 66.

88. *Reports*, ἔτ. 1834, σ. 79.

37. *Τὰ καλὰ ναυτάκια*: Ἀγνωστον ἔντυπον μὴ ἀναφερόμενον παρὰ τοῦ Wilson.

38. Ἡ *Σύντομος ἐξήγησις τῶν δογμάτων* [W 30] ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1827⁸⁹. Ἴσως ἐγένετο καὶ δευτέρα ἔκδοσις διότι τὸ 1830 ἀναφέρεται —ἐὰν πράγματι ταυτίζεται πρὸς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 30 τοῦ Καταλόγου Wilson— ὡς ἐκτυπωθὲν εἰς 1800 ἀντίτυπα⁹⁰.

39. Ἡ *Παραμυθία πρὸς τεθλιμμένον* ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1829⁹¹. Δὲν ἀναγράφεται εἰς τὸν Κατάλογον τοῦ Wilson.

40. *Θεραπεία τοῦ Ναϊμὰν* [W 33]: Ἀγνωστον ἔντυπον.

41. Ὁ *πτωχὸς Ἰωσήφ* [W 25]: Ὁμοίως.

42. *Διήγησις ἀληθινή . . . τοῦ εὐτυχοῦς θανάτου τοῦ Ἰακώβου Κοβία* [W 24]: Ἐγένοντο δύο ἐκδόσεις ἐν Μάλτᾳ, μία τοῦ 1824 ἐκ τοῦ ΑΤ⁹² καὶ ἡ δευτέρα τοῦ 1829 «παρὰ τοῦ ἐκ Λονδίνου ἐν Μελίτῃ» [sic]⁹³. Τὸ φυλλάδιον ἀποτελεῖ ἀνατύπωσιν τοῦ ἀρχικῶς τὸ 1818 ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθέντος⁹⁴.

43. Ἀπανθίσματα ἐκ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου [W 16]: Κατ' ἀρχὰς ἐξετυπώθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1818⁹⁵ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐν Χίῳ τὸ 1820⁹⁶. Τὸ 1824 ἐγένετο ἐπανέκδοσις παρὰ τῶν Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων ἐν Μάλτᾳ⁹⁷. Πάντως πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ μεταγενεστέρα ἔκδοσις ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ, ἐφ' ὅσον τὸ ἔντυπον ἀναφέρεται ὡς ἐκτυπωθὲν τὸ 1830 εἰς 1300 ἀντίτυπα⁹⁸.

44. *Βίος τοῦ Ἰωάννου Βούνιανος* [W 26]: Ἡ ἐλληνικὴ μετάφρασις τοῦ βίου τοῦ John Bunyan ἐξεδόθη τὸ 1831 ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ⁹⁹.

45. *Ἐλεος τοῦ Θεοῦ*: Τὸ ἔντυπον τοῦτο μετὰ τῶν ὑπ' ἀρ. 46-51

89. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 6706.

90. *Reports*, ἔτ. 1831, σ. 74.

91. Β. Σαμπανοπούλου, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «Ὁ Ἑραριστῆς» 2 (1964), σ. 128, ἀρ. Α 160.

92. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 10160. Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 187, ἀρ. 15.

93. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1843.

94. R. Clogg, *Some Protestant Tracts Printed at the Press of the Ecumenical Patriarchate in Constan-*

tinople: 1818 - 1820, «Eastern Churches Review» 2 (1968), σ. 156.

95. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1019. Clogg, ἔνθ' ἄνωτ.

96. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 6694.

97. Αὐτόθι, ἀρ. 1406. Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 186, ἀρ. 12.

98. *Reports*, ἔτ. 1831, σ. 74.

99. Γ. Βελουδῆ, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «Ὁ Ἑραριστῆς» 4 (1966), σ. 177, ἀρ. Α 520.

ἐξεδόθη ἐν Λονδίῳ, ἴσως καὶ ἐκεῖ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς L.M.S. Ἡ ἐκδοσις ὅμως τοῦ φυλλάδιου δὲν ἀναγράφει τόπον καὶ ἔτος ἐκδόσεως, ἀλλ' ὀρθῶς τοποθετεῖται εἰς τὸ Λονδῖνον τὸ 1831¹⁰⁰.

46. Ὁ ἀκριβὴς τίτλος εἶναι *Φύσις τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς μετανοίας*, ἐξεδόθη δέ, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον, ἐν Λονδίῳ τὸ 1831¹⁰¹.

47. *Οἱ ἄνθρωποι ὡς τὰ πρόβατα*: Ἄγνωστον ἔντυπον.

48. *Πρόσκλησις εἰς τὸν ἁμαρτωλόν*: Ὁμοίως¹⁰².

49. *Γινῶμαι ἐπισηφαεῖς*: Ὁμοίως.

50. *Ἐρωτήσεις βραχεῖς* [sic]: Ὁμοίως.

51. *Ὁ δεσμοφύλαξ ἐπιστραφεῖς* [W 31]: Ὁμοίως¹⁰³.

Ἦτοι περὶ τὰ εἴκοσι ἐντυπα τοῦ Καταλόγου τοῦ 1831 ἐλλείπουν ἐκ τοῦ Καταλόγου τοῦ Wilson. Τοῦτο ἐν μέρει ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος τὰ πλεῖστα τῶν παραλειφθέντων ἐθεώρει ὡς μὴ ἐκδοθέντα παρὰ τοῦ ἰδίου («Σειρὰ τῆς Λόνδρας», βιβλία τοῦ Lowndes). Ἀντιθέτως ὁ Κατάλογος Wilson περιλαμβάνει ὀκτὼ ἐντυπα τὰ ὅποια ἐλλείπουν ἐκ τοῦ Καταλόγου τοῦ 1831 καὶ τοῦτο διότι, τὰ ταυτιζόμενα τοῦλάχιστον, ἐξεδόθησαν μετὰ τὸ 1831. Τὰ ὀκτὼ ἐντυπα εἶναι τὰ ἑξῆς:

52. *Joseph Green* [W 11]: Ἄγνωστον ἔντυπον· ἐκτὸς ἐὰν ὁ Wilson ἐννοεῖ τὸ φυλλάδιον *Ὁ τυφλὸς γέρον* [K 35].

53. *Rumeliot Chieftain* [W 15]: Εἶναι τὸ γνωστὸν μυθιστόρημα *Τὸ Παλληκάριον*, ἐκτυπωθὲν εἰς τὸ ΤΛΑΕ τὸ 1835¹⁰⁴. Περὶ τοῦ βιβλίου τούτου βλέπε κατωτέρω.

54. *Psalms in Verse* [W 17]: Πρόκειται περὶ τοῦ βιβλίου *Ὁ εὐαγγελικὸς ψαλμωδός*, ἐκδοθέντος ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1832¹⁰⁵. Ἡ μετάφρασις τῶν πλείστων ψαλμῶν ὀφείλεται εἰς τὸν Wilson¹⁰⁶.

55. *Keith on Prophecy* [W 18]: Εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ βιβλίου τοῦ Alexander Keith (1791 - 1880) τιτλοφορουμένη

100. Ἐμμ. Ἰ Μοσχονᾶ, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες*, «Ὁ Ἑρανιστής» 3 (1965), σ. 214, ἀρ. Α 386.

101. Αὐτόθι, σ. 214 ἀρ. Α 387.

102. Τὸ ἔντυπον εἶναι διάφορον τοῦ βιβλίου τοῦ Richard Baxter, *Πρόσκλησις πρὸς τοὺς ἀμετανοήτους ἁμαρτωλοὺς*, ἐκδοθέντος ἐν Μάλτᾳ τὸ 1827 καὶ 1832 (Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1705 καὶ 2225)

ὄχι παρὰ τῆς L. M. S. ἀλλ' ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Church Missionary Society (Πολέμη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 160).

103. Πρβλ. Πολέμη, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 159.

104. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 2581.

105. Αὐτόθι, ἀρ. 2210.

106. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 79· Wilson, *Narrative*, σ. 212 - 13.

Ἐξοφλεῖται ἐκ τῶν προφητειῶν. . . Κεῖθου¹⁰⁷. Ἐξετυπώθη τὸ 1832 ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ διὰ τὴν Tract Society εἰς 2000 ἀντίτυπα¹⁰⁸.

56. *The Cabin Boy* [W 28]: Ἄγνωστον ἔντυπον¹⁰⁹.

57. *Music to the Psalms* [W 34]: Μᾶλλον πρόκειται περὶ κεχωρισμένης ἐκτυπώσεως τῆς μουσικῆς τῆς περιλαμβανομένης εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 54 ἔντυπον ἀνωτέρω.

58. *Italian Grammar* [W 35]: Δὲν φαίνεται γνωστὴ ἢ ἐν λόγῳ ἰταλικῆ γραμματικῆ, ἐὰν βεβαίως ἐπρόκειτο περὶ ἐντύπου προοριζομένου δι' Ἑλλήνας.

59. *Life of Oberlin* [W 36]: Εἶναι ὁ βίος τοῦ Ἰωάννου Φριδερίκου Ὁβερλίνου ἐκτυπωθεὶς εἰς 2000 ἀντίτυπα¹¹⁰ εἰς τὸ ΤΛΑΕ τὸ 1833¹¹¹. Τὸ βιβλίον μετέφρασεν ὁ Wilson.

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, πρὸ τῆς συγκροτήσεως ἰδίου τυπογραφείου τῆς L.M.S. ἐν Μάλτᾳ κατὰ τὸ 1825, ὁ Wilson ἐξετύπωνε βιβλία εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῶν Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων. Διεσώθησαν δύο τοῦλάχιστον ἀναγραφαὶ τῶν διὰ λογαριασμὸν τοῦ Wilson εἰς τὸ AT ἐκτυπωθέντων ἐλληνικῶν βιβλίων τὰ ὅποια ἀνήκουν ὅλα εἰς τὴν περίοδον 1823 - 25. Ἡ πρώτη ἀναγραφή [L], περιλαμβάνουσα 14 ἔντυπα, εὑρίσκεται εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐντύπου καταλόγου τῶν ἀμερικανικῶν ἐκδόσεων τῆς Μάλτας¹¹². Ἡ δευτέρα ἀναγραφή [R] περιλαμβάνει 9 ἐλληνικὰ ἔντυπα¹¹³ ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τὰ 5 ταυτίζονται πρὸς τὰ τοῦ ἀμερικανικοῦ καταλόγου. Ὅπως οὐδέποτε οὐδεμία ἀναγραφή φαίνεται πλήρης. Τὰ ἔντυπα τοῦ AT διὰ τὰ ὅποια δὲν ἐγένετο εἰσέτι λόγος εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

60. Ὁ βίος καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ [L. R]: Τοῦ βιβλίου τυγχάνουν γνωστὰ δύο ἐκδόσεις ἐκ τοῦ AT τῶν

107. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2149.

108. *Reports*, ἔτ. 1834, σ. 79.

109. Ἀσφαλῶς δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ἔντυπον Ἡ νέα καλυβίτις ἐκτυπωθὲν τὸ 1829 εἰς τὸ AT (Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1863· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 191, ἀρ. 66).

110. *Reports*, ἔτ. 1834, σ. 79.

111. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2259.

112. Layton, *The Greek Press at*

Malta, σ. 190, ἀρ. 53. Φωτοτυπία τοῦ ἐντύπου, αὐτόθι, ἐναντι σ. 180. Φαίνεται ὅτι ἐκ τῶν εἰς τὸ AT ἐκτυπωμένων βιβλίων τὸ ἡμισυ τῶν ἀντιτύπων διετίθετο εἰς τὴν L.M.S. («deduct half the number of copies for Mr. Wilson»). Ἡ ἀναγραφή περιλαμβάνει κατὰ σειρὰν τὰ ἐξῆς ἔντυπα : 60 - 62, 13, 6, 11, 63, 30, 64 - 67, 2 καὶ 68.

113. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 99. Τὰ ἔντυπα κατὰ σειρὰν εἶναι : 6, 60, 61, 42, 69, 70, 64, 71 καὶ 65.

ἐτῶν 1823¹¹⁴ καὶ 1824¹¹⁵. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι ἡ δευτέρα ἐγένετο διὰ λογαριασμὸν τῆς L.M.S. εἰς 1000 ἀντίτυπα.

61. *Σοβαρὰ σκέψεις περὶ τῆς αἰδιότητος* [L. R]: Ἐξετυπώθη τὸ 1823¹¹⁶ ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ μεταγενέστεραι ἐκδόσεις — ἄγνωστοι εἰσέτι— τῶν ἐτῶν 1824 καὶ 1825¹¹⁷. Ἡ ἐκδοσις τῆς L.M.S., εἰς 1000 ἀντίτυπα, εἶναι μία ἐκ τῶν δύο πρώτων.

62. *Περὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ κινδύνου τοῦ ἀμελεῖν τὸν Σωτῆρα* [L]: Ἐξεδόθη τὸ 1824¹¹⁸.

63. *Τῶν βλασφημῶν ἢ προσευχῆ* [L]: Ἄγνωστον τὸ ἔντυπον.

64. *Διάλογος μεταξὺ δύο φίλων* [L. R]: Τὸ ἔντυπον φέρεται ἐκδοθῆν ἐν Ἀθήναις τὸ 1831¹¹⁹. Ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔργον *On Regeneration* [R]; ἐκδοθῆν εἰς 1000 ἀντίτυπα ἐκ τοῦ AT περὶ τὸ 1824¹²⁰. Ἡ ἐκδοσις αὐτῆ λαθάνει.

65. *Διάλογοι τρεῖς* [L]: Ἐξετυπώθη τὸ 1824¹²¹.

66. *Σοβαρὰ αὐτεξέτασις ἀρμοδιωτάτη εἰς γέροντάς τε καὶ νέους* [L]: Ὁμοίως γνωστὸν ἔντυπον τοῦ 1824¹²².

67. *Οἶκος τοῦ ἐρμηνευτοῦ* [L]: Τοῦ ἐντύπου τούτου ὑπάρχουν δύο ἐκδόσεις ἄγνωστοι μέχρι σήμερον. Ἡ μία ἐκδοσις εἶναι ἐκ τοῦ AT περὶ τὸ 1824 καὶ ἡ δευτέρα ἐκ τοῦ TAAE εἰς 3000 ἀντίτυπα τὸ 1831¹²³.

68. *Ἡ ἐξέτασις τῆς καρδίας* [L]: Τὸ φυλλάδιον ἀποτελεῖ μετάφρασιν τοῦ John Flavel (1630; - 1691), *On Keeping the Heart*, ἐξεδόθη δὲ ἐκ τοῦ AT τὸ 1824¹²⁴. Τὸ ἔργον ἀναφέρεται ὡς ἀποσταλὲν

114. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1390· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 186, ἀρ. 5.

115. Εὔρ. Λεύτον - Ζένιου, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες, «Ὁ Ἐραμιστής» 3 (1965), σ. 111, ἀρ. A 237· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 188, ἀρ. 22.

116. Εὔρ. Λεύτον - Ζένιου, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες, «Ὁ Ἐραμιστής» 3 (1965), σ. 111, ἀρ. A 230· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 186, ἀρ. 8.

117. Αὐτόθι, σημ. 28.

118. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1450· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 188, ἀρ. 26.

119. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2043· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 191, ἀρ. 78.

120. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 99.

121. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1415· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 187, ἀρ. 14.

122. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1466· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 188, ἀρ. 27.

123. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 78.

124. Εὔρ. Λεύτον - Ζένιου, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες, «Ὁ Ἐραμιστής» 3 (1965), σ. 111, ἀρ. A 233· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 187, ἀρ. 19.

ἐκ Κερκύρας εἰς Μάλταν πρὸς ἐκτύπωσιν¹²⁵. Τοῦτο δηλοῖ ὅτι πιθανώτατα μετεφράσθη τῇ μερίμνῃ τοῦ Lowndes. Εἰς τὰ *Reports* τοῦ 1826 ἀναγράφεται ὅτι τὸ φυλλάδιον εὑρίσκεται ὑπὸ ἐκτύπωσιν¹²⁶. Ἰσως πρόκειται περὶ δευτέρας ἐκδόσεως. Εἰς τὴν ἀναγραφὴν L ὁ τίτλος τοῦ δίδεται ὡς *Παραίνεσις εἰς τὴν καρδίαν καὶ An Appeal to the Heart* οὐδὲν ἔντυπον οὕτω τιτλοφορούμενον τυγχάνει γνωστόν.

69. *Address to Israelites* [R]: Πρόκειται περὶ τοῦ ἐντύπου 'Ομιλία πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ, ἐκδοθέντος ἐκ τοῦ AT εἰς 1500 ἀντίτυπα τὸ 1825¹²⁷.

70. *Our Lord's Sermon on the Mount* [R]: Ἀναφέρεται ὡς ἐκτυπωθὲν εἰς τὸ AT τὸ 1824 εἰς 1500 ἀντίτυπα. Τὸ ἔντυπον λαμβάνει.

71. *A small Tract of Natural History* [R]: Εἶναι τὸ ἔντυπον *Σύντομος σειρὰ μαθημάτων εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν*, ἐκτυπωθὲν εἰς τὸ AT τὸ 1823 - 24¹²⁸ εἰς 300 ἀντίτυπα.

Ἐκτὸς τῶν ὅσων ἐντύπων ἀναγράφουν οἱ γνωστοὶ κατάλογοι ὑφίστανται καὶ ἄλλα βιβλία ἐκδοθέντα ἐν Μάλτα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς L.M.S. Ταῦτα γνωρίζομεν εἴτε ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τῆς ἐνδείξεως τοῦ ΤΛΑΕ ἐπὶ τῆς προμετωπίδος των εἴτε ἐξ ἄλλων πληροφοριῶν :

72. *Δύναμις τῆς ἀληθείας*: Ἀποτελεῖ μετάφρασιν τοῦ βιβλίου τοῦ Thomas Scott, *The Force of Truth* ἐκδοθέντος ἐκ τοῦ AT τὸ 1825¹²⁹. Περιλαμβάνεται ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ρητῶς ἀναγράφεται ὅτι εἶχεν ἀποσταλῆ ἐκ Κερκύρας δι' ἐκτύπωσιν εἰς Μάλταν¹³⁰. Προφανῶς εἶχεν ἐτοιμασθῆ παρὰ τοῦ Lowndes.

73. *Λόγος τοῦ Τιλлотσῶνος κατὰ τῆς μετουσιώσεως*: Ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1827¹³¹. Ἀποτελεῖ μετάφρασιν ἔργου τοῦ John Tilotson (1630 - 94), ἀρχιεπισκόπου τῆς Καντερβουρίας.

74. *Παλαιονομία, ἦτοι ἐπιστολὴ πρὸς τὸ ἐν Ἑλλάδι σεβασμιώ-*

125. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 97, ὅπου δίδεται ὁ τίτλος *Appeal to the Heart*.

126. *Reports*, ἔτ. 1826, σ. 71.

127. Εὔρ. Λέυτον - Ζένιου, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800 - 1863. Προσθήκες, «Ὁ Ἑραμιστῆς»* 7 (1969), σ. 14, ἀρ. Α 874· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 189, ἀρ. 40 καὶ ἰδίως σημ. 41, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρξε καὶ πρώτη ἐκδοσις τοῦ 1824 ἢ ὅποια πρέπει νὰ εἶναι ἢ διὰ τὸν Wilson ἐκτυπωθεῖσα.

128. Εὔρ. Λέυτον - Ζένιου, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες, «Ὁ Ἑραμιστῆς»* 3 (1965), σ. 112, ἀρ. Α 237· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 186, ἀρ. 10.

129. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1493· Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 188, ἀρ. 22.

130. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 99.

131. Γκίνη - Μέζα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, ἀρ. 1685.

τατον *ιερατειον*: Έξεδόθη τὸ 1828¹³² εἰς 1000 ἀντίτυπα¹³³. Ἡ ἀναγραφὴ εἰς τὰ *Reports* δηλοῖ ὅτι καὶ τοῦτο ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ καίτοι ἐπὶ τῆς προμετωπίδος ἡ ἔνδειξις τοῦ τυπογραφείου δὲν φέρεται.

75. *Περὶ γεωμήλων*: Έξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1829¹³⁴. Τὸ ἔντυπον ἀνήκει εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐξετυπώθησαν εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς Ἑταιρείας διὰ ξένον λογαριασμόν.

76. *Κ. Οἰκονόμου, Αὐτοσχέδιος διατριβὴ περὶ Σμύρνης*: Τὸ γνωστὸν βιβλίον τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐξεδόθη ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ τὸ 1831¹³⁵ εἰς 1000 ἀντίτυπα, πάλιν διὰ ξένον λογαριασμόν¹³⁶.

77. *Χορτολογία*: Βιβλίον ἐκδοθὲν τὸ 1832 ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ¹³⁷. Ἴσως ταυτιστέον πρὸς τὸ φερόμενον ὡς περὶ τὸ 1831 ἐκτυπωθὲν διὰ ξένον λογαριασμόν εἰς 1000 ἀντίτυπα *On Agriculture*¹³⁸.

78. *Πλουτάρχου, Βίοι Δημοσθένους καὶ Κικέρωνος*: Έξεδόθη τὸ 1834 ἐκ τοῦ ΤΛΑΕ¹³⁹.

79. *Ὁ Αἰθίοψ ὑπηρέτης*: Τοῦ βιβλίου τούτου, ἀποτελοῦντος μετάφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ Ἄγγλου κληρικοῦ Legh Richmond (1772 - 1827) *The Negro Servant*, γνωστὴ τυγχάνει μόνον ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔκδοσις τοῦ 1818¹⁴⁰. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1821 ὁ Wilson μὲ τὴν βοήθειαν Ἑλλήνός τινος ἠτοίμαζε νέαν μετάφρασιν¹⁴¹, ἡ ὁποία ὅμως φαίνεται ὅτι δὲν ἐπερατώθη, διότι τὸ 1824 τὸ ἔργον ἀναφέρεται ὡς ἀποσταλὲν ἐκ Κερκύρας εἰς Μάλταν δι' ἐκτύπωσιν¹⁴². Δὲν ἔχομεν ὅμως ρητὴν πληροφορίαν ὅτι πράγματι ἐξετυπώθη τότε τὸ βιβλίον. Ἀργότερον, τὸ 1832 - 33, φέρεται ὡς ἐκδοθὲν ἐν Μάλτᾳ εἰς 3000 ἀντίτυπα διὰ λογαριασμόν τῆς Tract Society¹⁴³. Ἡ ἐν λόγῳ ἔκδοσις λανθάνει.

80. *The Great Question Answered*: Περὶ τοῦ φυλλαδίου τούτου παρέχεται ἡ εἶδησις ὅτι ἐξετυπώθη ἐν Μάλτᾳ τὸ 1826¹⁴⁴. Ὁ ἑλληνικὸς τίτλος παραμένει ἄγνωστος.

81. *Nautical Questions*: Έξεδόθη διὰ ξένον λογαριασμόν περὶ

132. Αὐτόθι, άρ. 1783.

133. *Reports*, ἔτ. 1829, σ. 66.

134. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, άρ. 1840.

135. Αὐτόθι, άρ. 2088.

136. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 78· Wilson, *Narrative*, σ. 232.

137. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, άρ. 1996.

138. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 78-79.

139. Γκίνη - Μέξα, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία*, άρ. 2434.

140. Αὐτόθι, άρ. 1075· Clogg, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 156.

141. *Reports*, ἔτ. 1821, σ. 73.

142. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 97.

143. *Reports*, ἔτ. 1834, σ. 79.

144. *Reports*, ἔτ. 1827, σ. 84.

τὸ 1831 εἰς 400 ἀντίτυπα¹⁴⁵. Δὲν ἀναφέρεται ρητῶς ὅτι πρόκειται περὶ ἑλληνικοῦ ἐντύπου· τοῦτο ὅμως εἶναι πιθανώτατον.

(β) Τὰ παρὰ τοῦ Lowndes ἐν Κερκύρα ἐκτυπωθέντα βιβλία

Ὁ Isaac Lowndes, ὑπεύθυνος τοῦ ἐν Κερκύρα κλιμακίου τῆς L.M.S. καὶ συνεργάτης τοῦ Wilson, ἐκτὸς τῆς ἄλλης ποικίλης δράσεώς του εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ἐξετύπωσε καὶ τινὰ ἑλληνικὰ ἐντυπα ἐν Κερκύρα πρὸ τῆς συστάσεως τοῦ τυπογραφείου τῆς Μάλτας. Τὰ ἐντυπα ταῦτα κατόπιν εἰδικῆς ἀδείας τῶν βρεττανικῶν ἀρχῶν ἐξετυπώθησαν εἰς τὸ κυβερνητικὸν τυπογραφεῖον¹⁴⁶.

Περὶ τοῦ Γνωθι σαυτὸν: Ἀποτελεῖ μετάφρασιν τοῦ ἔργου τοῦ John Mason (1706 - 63), *On Self - Knowledge*, παρὰ τοῦ ἰδίου τοῦ Lowndes. Ἐξετυπώθη ἐν Κερκύρα τὸ 1821¹⁴⁷.

Ὁ βίος τοῦ χιλιάρχου Ἰακώβου Γάρδινερ: Τὸ φυλλάδιον εἶναι περιληψὶς τοῦ ἔργου τοῦ κληρικοῦ Philip Doddridge (1702 - 51), *Life of Colonel Gardiner*. Ὁ συνταγματάρχης James Gardiner (1688 - 1745) ἐξ ἀφορμῆς τῆς μετανοίας του καὶ τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν ἐλευσεώς του εἶχε καταστῆ ἀντικείμενον θαυμασμοῦ ἐκ μέρους τῶν Ἀγγλῶν κληρικῶν. Τὸ ἑλληνικὸν φυλλάδιον ἄνευ τόπου καὶ ἔτους ἐκδόσεως ἀπεδόθη εἰς τὸ 1817¹⁴⁸. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἐξεδόθη ὀλίγα ἔτη ἀργότερον. Τὸ ἡτοιμάζεν ἤδη ὁ Lowndes ἐν Κερκύρα ἀπὸ τοῦ 1823¹⁴⁹ καὶ ἐξετυπώθη ἐκεῖ περὶ τὸ 1824 εἰς 1000 ἀντίτυπα¹⁵⁰.

Τὸ τέλος τοῦ χρόνου: Τὸ ἐντυπον ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1818¹⁵¹, ὀλίγον δὲ μετέπειτα ἀνετυπώθη ἐν Χίφ¹⁵². Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν ἀναφέρεται καὶ τρίτη ἐν Κερκύρα ἀχρονολόγητος ἔκδοσις τὴν ὁποίαν οἱ συγγραφεῖς τοποθετοῦν εἰς τὴν δεκαε-

145. *Reports*, ἔτ. 1832, σ. 79.

146. «Permission has been granted to Mr. Lowndes to print Tracts at the Government-Press. The following, in Modern Greek, have been printed, in pursuance of this privilege», (ἀκολουθεῖ ἀναγραφή τεσσάρων τίτλων —δὲν περιλαμβάνεται τὸ *Γνωθι σαυτὸν* ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τοῦ ὁποίου ἐπίσης ἀναγράφεται ὅτι ἐξετυπώθη «ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Δι-

οικήσεως»), *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 97

147. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1327.

148. Αὐτόθι, ἀρ. 984.

149. *Reports*, ἔτ. 1823, σ. 88.

150. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 97.

151. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1103· Clogg, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 159 - 60.

152. Γκίνη - Μέζα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1285.

τίαν 1820 - 30¹⁵³. Ἀπὸ τὰ *Reports* πληροφοροῦμεθα ὅτι τὸ ἔντυπον ἐξετυπώθη πράγματι ἐν Κερκύρα περὶ τὸ 1824 εἰς 500 ἀντίτυπα¹⁵⁴.

Doctrine of the Cross Stated: Ὁ ἑλληνικὸς τίτλος τοῦ φυλλαδίου τούτου παραμένει ἄγνωστος. Ἐξετυπώθη ἐν Κερκύρα εἰς 1000 ἀντίτυπα περὶ τὸ 1824¹⁵⁵.

Dr. Watts's Golden Rule: Ὁμοίως ἄγνωστον ἔντυπον μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ ἀγγλικῆς τοῦ Isaac Watts (1674 - 1748), συγγραφέως τοῦ ἔργου *Τὸ τέλος τοῦ χρόνου*. Ἐπίσης ἐξετυπώθη εἰς 2000 ἀντίτυπα περὶ τὸ 1824¹⁵⁶.

Ἄλλὰ τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα τοῦ Lowndes ὑπῆρξαν τὰ δύο λεξικά του, τὸ ἑλληνο-ἀγγλικόν¹⁵⁷ καὶ τὸ ἑβραϊκόν, τὰ ὁποῖα ἐξετυπώθησαν μετὰ τινὰ ἔτη¹⁵⁸. Ἐπὶ πλεόν ὁ Lowndes συνειργάζετο στενῶς καὶ μετὰ τῆς Βιβλικῆς Ἑταιρείας καὶ ἦτο ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἔκδοσιν ἐντύπων σχετιζομένων πρὸς τὴν δρᾶσιν ταύτης¹⁵⁹.

(γ) Τὸ Παλληκάριον

Τὸ 1835 ἐξεδόθη ἐν Μάλτα ἐκ τοῦ «Τυπογραφείου τῆς ἐν Λονδίνῳ Ἀποστολικῆς Ἑταιρείας» *Τὸ Παλληκάριον*¹⁶⁰, ἡ πρώτη ἴσως ἀπόπειρα συγγραφῆς νεοελληνικοῦ ἱστορικοῦ μυθιστορήματος. Ἄς σημειωθῆ ὅτι τὸ βιβλίον εἶναι τὸ μόνον ἐκ τοῦ ΓΛΑΕ τοῦ ἔτους 1835 (τὸ τυπογραφεῖον διέκοψε τὰς ἐργασίας του περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους τούτου) καὶ εἶναι ἐκ τῶν τελευταίων — ἂν ὄχι τὸ τελευταῖον — μεταξὺ τῶν ἐκεῖθεν ἐκδοθέντων. Παρὰ τὴν ὀπωσδήποτε εὐρυτέραν κυκλοφορίαν του — τὸ βιβλίον ἐξετυπώθη εἰς 1450 ἀντίτυπα καὶ διανεμήθη ἰδίως διὰ

153. *Αὐτόθι*, ἀρ. 10035.

154. *Reports*, ἔτ. 1824, σ. 97.

155. *Αὐτόθι*.

156. *Αὐτόθι*.

157. Διὰ τὸ Λεξικόν ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον εἶχεν ἐπιδείξει καὶ ὁ Λόρδος Guilford (*Reports*, ἔτ. 1824, σ. 98). Ἐπίσης ὁ Ἐμμανουὴλ Θεοτόκης ὑπεσχέθη εἰς τὸν Lowndes ὅτι θὰ ἐμεσολάβει παρὰ τῆ Διοικήσει διὰ τὴν κρατικὴν δαπάνην ἐκτύπων τοῦ ἔργου (*Reports*, ἔτ. 1822, σ. 103).

158. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 1822 καὶ 3648.

159. *Αὐτόθι*, ἀρ. 1551· Πολέμη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 167 ἀρ. Α 1013· σ. 168 ἀρ. Α 1018. Εἰς τὰ *Reports*, ἔτ. 1823, σ. 88, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Lowndes εἶχεν ἐτοιμάσει εἰς Κέρκυραν δι' ἐκτύπων ἐν *Manual of the British and Foreign School Society*. Τούτου συγγραφεὺς φέρεται ὁ Dr. Polito, γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν σχολείων τῆς Ζακύνθου, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ἐὰν τελικῶς ἐξετυπώθη.

160. Γκίνη - Μέξα, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἀρ. 2581· πρβλ. ἄνωτέρω ὑπ' ἀριθμὸν 53.

τῶν σχολείων— τὸ ἔργον δὲν φαίνεται ὅτι προεκάλεσε τὴν προσοχὴν τὴν ὁποίαν θ' ἀνέμενέ τις τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ ἀσυνήθους τοῦ περιεχομένου του. Ἐν τούτοις ἡ σημασία του διὰ τὴν ἑλληνικὴν πεζογραφίαν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος δὲν εἶναι μικρὰ καὶ τοῦτο ἔχει κατ' ἐπανάληψιν τονισθῆ¹⁶¹. Ὅχι ἀβασίμως, ὑπεστηρίχθη ὅτι συγγραφεὺς τοῦ ἀνωνύμου ἐκδοθέντος *Παλληκαρίου* πρέπει νὰ ἦτο ξένος¹⁶².

Διὰ τοῦ μυθιστορήματος τούτου ὁ συγγραφεὺς του ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν διάδοσιν ἐνὸς χριστιανικοῦ καὶ φιλειρηνικοῦ κηρύγματος¹⁶³. Ἐφ' ὅσον τὸ βιβλίον προέρχεται ἐκ τυπογραφείου μισσιοναρίων θὰ ἦτο περίεργον ἐὰν τὸ μυθιστόρημα εἶχε γραφῆ δι' ἄλλον σκοπόν. Πράγματι, τὸ *Παλληκάριον* πρέπει νὰ ἴδωμεν ἐν τῷ πλαίσιῳ τῆς προπαγανδιστικῆς δραστηριότητος τῶν Ἀγγλων μισσιοναρίων οἱ ὅποιοι πολλὰ παρόμοια βιβλία ἔθεσαν εἰς κυκλοφορίαν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ἑλληνικῶν ἐντύπων τῆς Μάλτας περιλαμβάνονται ἀρκετὰ τοιαῦτα βιβλία, ἐν μεταφράσει ἐξ ἀγγλικῶν πρωτοτύπων πάντοτε, εἴτε παιδικὰ μυθιστορήματα ὡς *Ἡ Κατερίτσα καὶ τὸ προβατάκι της*¹⁶⁴, εἴτε συνηθέστερον ἐξιδανικευμένοι βιογραφίαι προσωπικότητων τοῦ προτεσταντισμοῦ ὡς *Ὁ βίος τοῦ Ροβέρτου Ραΐκου*¹⁶⁵. Ὑπῆρχε λοιπὸν ἡ παράδοσις ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθε *Τὸ Παλληκάριον*. Αὐτὸ ὅμως τὸ ὅποιον διακρίνει τὸ βιβλίον τοῦτο ἀπὸ τὰ προηγούμενα εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ συγγραφεὺς του δὲν ἠρκέσθη εἰς μετάφρασιν ἢ καὶ ἀπομίμησιν ξένων προτύπων ἀλλ' ἐπεχείρησεν ἀπ' εὐθείας τὴν σύνθεσιν ἔργου μὲ πλοκὴν (ὅσονδῆποτε περιορισμένη καὶ ἂν εἶναι) ἑλληνικὴν καὶ προοριζομένου δι' ἑλληνικὸν κοινόν. Ἀνεξαρτήτως λοιπὸν τῆς ξένης προελεύσεως τοῦ συγγραφέως, τὸ μυθιστόρημα ἔχει τὴν θέσιν του εἰς τὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν.

Ὡς ἀπεκάλυψε μία σχετικὴ ἔρευνα εἰς τὰ ἐν Λονδίῳ ἀρχεῖα τοῦ Congregational Council for World Mission [C.C.W.M.], διαδόχου τῆς London Missionary Society, καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ κλιμακίου τῆς Μάλτας, συγγραφεὺς τοῦ *Παλληκαρίου* δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Samuel Sheridan Wilson, τὸν γνώριμον ἱερέα τῆς Congregational Church ὁ ὅποιος ἐγνώριζεν ἄριστα τὴν νέαν

161. Βλ. ἰδίως Σαχίνη, *Τὸ νεοελληνικὸ μυθιστόρημα*, Ἀθῆναι 1969², σ. 45 - 48.

162. Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*, Ἀθῆναι

1968⁴, σ. 328.

163. Σαχίνη, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 47.

164. Πρβλ. ἄνωτέρω, ἀρ. 36.

165. Πρβλ. ἄνωτέρω, ἀρ. 8.

έλληνικήν. Ὁ Wilson εἶναι ἐπίσης συγγραφεὺς ἢ μεταφραστὴς πολλῶν ἐκ τῶν βιβλίων τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ ΓΛΑΕ. Κατὰ πόσον συνέβαλεν εἰς τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν τοῦ κειμένου "Ἕλλην τις, ὡς συνέβη εἰς ἄλλα βιβλία τοῦ Wilson, δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζωμεν.

Μολονότι *Τὸ Παλληκάριον* ἐξεδόθη τὸ 1835, ἐν τούτοις εἶχε γραφῆ ὀλίγα ἔτη ἐνωρίτερον. Τὴν πρώτην εἶδησιν περὶ τοῦ ἔργου εὐρίσκομεν εἰς ἀνέκδοτον ἐπιστολὴν τοῦ Wilson, σταλεῖσαν ἐκ Μάλτας τὸν Μάϊον τοῦ 1833 καὶ ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν William Ellis, γραμματέα ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς L.M.S. «Ἐχω ὑπὸ ἐκτύπωσιν —γράφει μεταξύ ἄλλων ὁ Wilson— ἐν ἔργον τὸ ὁποῖον συνέθεσα ἐν μέρει ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ ἐν μέρει ἐκ τῆς φαντασίας, *Τὸ Παλληκάριον*. Καίτοι εἶναι πράγματι τοῦτο ἔργον φαντασίας, τὸ προορίζω νὰ καταστῆ διδακτικὸν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς χριστιανικὰς ἀρετάς. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι *Τὸ Παλληκάριον* θὰ ἐλκύσῃ πολυπληθεῖς ἀναγνώστας μεταξύ τῶν Ἑλλήνων»¹⁶⁶. Καὶ εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἡμερολόγιόν του ὁ Wilson, ὀλίγον βραδύτερον (17 Ἰουλίου, 1833), σημειώνει ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας ἐπροχώρησεν ἀρκετὰ εἰς τὴν προετοιμασίαν τοῦ νέου τούτου ἑλληνικοῦ ἔργου του τοῦ ὁποῖου ἢ ἐκτύπωσις εἶχεν ἤδη φθάσει μέχρι τοῦ τετάρτου φύλλου¹⁶⁷.

Παρὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτὴν πρόοδον, ἡ τυπογραφικὴ ἐργασία δὲν ἐπερατώθη συντόμως καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ἡ ἐν Λονδίῳ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ δὲν συνεμερίζετο, φαίνεται, τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τοῦ Wilson. Ἐξ ἄλλης ἐπιστολῆς τοῦ τελευταίου, ἀποσταλείσης τὸν Μάϊον τοῦ 1834, πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ ἐκτύπωσις καθυστερεῖ εἰσέτι λόγῳ ρητῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἐπιτροπῆς καὶ παρ' ὄλον ὅτι πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ βιβλίου εἶχεν ἐτοιμασθῆ¹⁶⁸. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ αἴτησις τοῦ Wilson δὲν ἔτυχε

166. «I have in the press a work which I am preparing, partly from history, partly from fancy, *The Greek Soldier*. Though a work of fancy, I design it to teach, in a winning way, those principles dearest to a Christian heart, and I have little doubt that *Τὸ Παλληκάριον* will find numerous readers in the Greek nation». C.C.W.M.: Greek Mission - Malta, Box 1 ἀρ. 71. Διὰ τὴν ἀναδίφησιν εἰς τὸ ἀρχεῖον χάριτας ὀφείλω εἰς τὴν διεύθυνσιν

τῆς βιβλιοθήκης τῆς C. C. W. M.

167. «Within these few days I have made great progress in my new Greek work — the History of a pious Greek soldier during the Greek Revolution. The fourth sheet is already in the press». Journals, 17 Ἰουλίου, 1833.

168. «The Pallikari would require four or five sheets more to finish it, but your fiat forbids my resuming this work; yet should the Lexicon [ἐννοεῖται τὸ Λεξικὸν τοῦ Lowndes] be

τῆς ἀναμενομένης ἐγκρίσεως, ἴσως λόγῳ παρανοήσεως. Ἐπανέρχεται διὰ μίαν ἀκόμη φοράν οὗτος, τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1834, καὶ ἐξηγεῖ ὅτι ἐν μόνον φύλλον ἀπομένει διὰ τὰ ὀλοκληρωθῆ ἢ ἐκτύπωσις τῶν ἐκτυπωθέντων ἑνέα φύλλων ὑπῆρχον 1450 ἀντίτυπα¹⁶⁹.

Ὅπως δὴποτε *Τὸ Παλληκάριον* ἐκυκλοφορήθη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους 1835. Γράφων ἐκ Κερκύρας ὁ Isaac Lowndes πρὸς τὸν Ellis (6 Μαρτίου, 1837) ἀναφέρει τὴν ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου καὶ λέγει ἀκόμη ὅτι πλεόν τοῦ ἡμίσεος ἀπεπεράτωσεν ὁ Wilson ἐν Μάλτᾳ¹⁷⁰. Σημαίνει ἄραγε τοῦτο ὅτι καὶ ὁ Lowndes εἶχεν ἐκ Κερκύρας συμβάλει εἰς τὴν συγγραφὴν ἢ ἐτοιμασίαν τοῦ ἔργου; Ἐπὶ πλεόν ὁ Lowndes δίδει ἀριθμὸν ἀντιτύπων 1200. Ἴσως τὰ πέρα τούτων 250 ἀντίτυπα (ἐὰν πράγματι τὸ βιβλίον ἐξετυπώθη εἰς 1450) εἶχον ἤδη διατεθῆ κατὰ τὰ ἔτη 1835 - 37.

(δ) Οἱ Ἕλληνες μεταφρασταὶ τῶν μισσιοναρίων

Οἱ προτεστάνται μισσιονάριοι, εἴτε εἰς τὴν Μάλταν καὶ τὰς Ἰο- νίους νήσους εἴτε εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα διέμενον, ὄχι μόνον οἱ ἴδιοι ἐφρόντιζον ν' ἀποκτήσουν καλὴν γινῶσιν τῆς ὀμιλουμένης νέας ἑλληνικῆς ἀλλ' ἀκόμη ἐχρησιμοποίησαν καὶ ἀρκετοὺς Ἕλληνας συνεργάτας

finished in Malta, and a few means be left, I had perhaps apply them to the completion of the Pallikari, as that is commenced in the paper; a fact of which you are already in possession». Box 1, ἀρ. 85 (19 Μαΐου, 1834).

169. «At the first Resolution you sent me, I feel somewhat surprised, dear Sir, for it forbids my doing what I never asked to do — 'to print the Pallikari'. What I asked for was to finish it, for it is already printed, except one sheet — that is one sheet more may end the story. I think you are already in possession of the following statement :

'Of the Pallikari 9 sheets are printed, each 1450 copies. We are print-

ing it. One or two sheets will end it'. I have just added that *one may end it*. I asked simply 'to finish it, if I have paper left after completing the Lexicon'. I fear, dear Sir, you had not this impression of facts on your mind when that resolution was passed». Ἐπιστολὴ τοῦ Wilson (5 Δεκεμβρίου, 1834) πρὸς τὸν Ellis εἰς Box I, ἀρ. 92. Τὰ εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἀναφερόμενα ἄλλα ἔγγραφα δὲν εὑρίσκονται σήμερον ἐντὸς τῶν φακέλων τῆς C. C. W. M.

170. «An interesting work in Greek, more than half completed by Mr. Wilson in Malta, entitled *Τὸ Παλληκάριον*, is also finished». Box 3,

ώς μεταφραστάς και βοηθούς εις τὰ τυπογραφεΐα των και άλλαχοϋ. Οί "Έλληνες αϋτοί μεταφρασταί τών μισσιοναρίων σπανίως κατονομάζονται' έπισήμως εις τὰ έντυπα αναφέρονται ώς μεταφρασταί ό Wilson, ό Lowndes, ό Wolters κ.τ.λ., άλλ' εΐναι δύσκολον νά γίνη πιστευτόν ότι, παρά τήν έξοικείωσίν των με τήν γλωσσαν, οϋτοι δέν κατέφευγον εις "Έλληνας γνωρίμους των, άν όχι δι' άλλο τι τουλάχιστον όμως δια μίαν τελικήν έπεξεργασίαν του κειμένου. Έάν τὰ προπαγανδιστικά βιβλία και φυλλάδια, τὰ όποΐα διενεμήθησαν εύρέως, δέν συνετέλεσαν πολϋ εις τήν ανάπτυξιν του γλωσσικού αισθήματος, τουτο δέν σημαίνει ότι οί μισσιονάριοι έβλεπον με περιφρόνησιν τήν γλωσσαν των 'Ελλήνων. Ό Wilson όμιλει με ένθουσιασμόν περι τής νεοελληνικῆς¹⁷¹.

Όπωσδήποτε, εάν εις τὰς προμετωπίδας ή εις τούς προλόγους τών βιβλίων δέν αναγράφονται αι τυχόν συμβολαι τών 'Ελλήνων, ώρισμέναι σχετικαι πληροφορια άνευρίσκονται εις τὰ *Reports* και εις άνέκδοτα έγγραφα. Δέν πρόκειται ένταϋθα περι τών γνωστών μεταφραστών τής 'Αγίας Γραφῆς, ώς του Βάμβρα¹⁷², του 'Ιλαρίωνος¹⁷³, του Γρηγορίου 'Αργυροκαστρίτου¹⁷⁴ και του Διονυσίου Καραβία¹⁷⁵, τών

171. «The beautiful Language of living Greece» τήν άποκαλει, βλ. Wilson, *Narrative*, σ. 63. Και άλλαχοϋ (αϋτόθι, σ. VIII). συνηγορεί ύπερ τής καθιερώσεως τής νεοελληνικῆς προφοράς εις τήν θέσιν τής έρασμιακῆς.

172. Κ. 'Αμάντου, *Νεόφυτος Βάμβρας*, «'Ελληνικά» 7 (1934), σ. 55 - 57. Μ. Σιώτου, 'Ο Κωσταντίνος' Οικονόμος ό εξ Οικονόμων και αι μεταφράσεις τής 'Αγίας Γραφῆς εις τήν νεοελληνικήν, «'Επιστημονική 'Επετηρίς τής Θεολογικῆς Σχολῆς του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» 3 (1958), σ. 29 - 39. R. Clogg, *The Correspondence of Adhamantios Korais with the British and Foreign Bible Society*, «Greek Orthodox Theological Review» 14 (1969), σ. 76-77.

173. Β. Βλ. Σφυρόερα, 'Ιλαρίων

Σιναιτης ό Κρης (1765; - 1838) και αι δύο επιστολαι του περι τής μεταφράσεως τών 'Αγίων Γραφών, «'Επιστημονική 'Επετηρίς τής Φιλοσοφικῆς Σχολῆς του Πανεπιστημίου 'Αθηνών», έτ. 1969 - 70, σ. 225 - 310, όπου και περαιτέρω βιβλιογραφία.

174. Περι του Γρηγορίου, ώς μεταφραστοϋ τής Καινῆς Διαθήκης εις τήν άλβανικήν, γράφει ό Wilson, *Narrative*, σ. 484 - 85, 509 και 581. πρβλ. Εϋλ. Κουρίλα, *Γρηγόριος ό 'Αργυροκαστρίτης*, «Θεολογία» 8 (1930), ιδίως σ. 59 - 71. 'Ελ. Δ. Κακουλίδη, *Γιά τή μετάφραση τής Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 16.

175. Ό έν 'Ιθάκη Διονύσιος Καραβίας (1713 - 1831), μετέπειτα έπίσκοπος τής νήσου, τῆ προτροπή του Lowndes εΐχεν άρχίσει, έν συνεργασία μετά του έν Ζακύνθω άδελφοϋ του, παράφρασιν τών 'Εβδομήμοντα εις τήν

οποίων τὸ ἔργον δὲν εἶναι ἄγνωστον. Οἱ ἄλλοι συνεργάται τοῦ μισσιοναρίων καὶ ἰδίως τοῦ Wilson περὶ τῶν ὁποίων ἔχομεν περισσοτέρας εἰδήσεις δὲν ἦσαν λόγιοι ἀλλὰ κυρίως ἀπλοῖ ἐμπορευόμενοι.

Οἱ προτιθέμενοι νὰ ἐργασθῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς περιοχὰς μισσιονάριοι μετέβαινον κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν Μάλταν καὶ ἐκεῖ ἐφρόντιζον νὰ ἐμάθουν τὴν νεοελληνικὴν καὶ συγχρόνως τὴν ἰταλικήν¹⁷⁶. Ἐκεῖ ὁ Lowndes, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς γνωστοτέρους, τὴν ἐξέμαθε προτοῦ κατευθυνθῆ εἰς τὴν Κέρκυραν¹⁷⁷, παρ' ὅλον ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἶχεν ἐγκύψει εἰς τὴν μελέτην τῆς γλώσσης¹⁷⁸. Ὁμοίως καὶ ὁ Wilson εὐθὺς μετὰ τὴν ἄφιξίν του εἰς τὴν Μάλταν ἐπεδόθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς νεοελληνικῆς καὶ προσέλαβεν ὡς διδάσκαλόν του ἓνα ἐκ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἐμπόρων — ἡ Μάλτα εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀξιόλογον ἑλληνικὴν παροικίαν — καὶ εἰς ἀντάλλαγμα ἔδιδε μαθήματα ἀγγλικῆς εἰς τὸν διδάσκαλόν του. Τὸν Ἕλληνα τοῦτον ὁ Wilson ἐχρησιμοποίησε καὶ ὡς μεταφραστήν¹⁷⁹. Περὶ ἄλλου(;) ἐμπόρου μεταφραστοῦ πληροφοροῦμεθα καὶ ἔκ τινος ἀνεκδότου ἐπιστολῆς¹⁸⁰. Πάντως οὗτος δὲν ὑπῆρξεν οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ μόνος ἐν Μάλτᾳ διδάσκαλος τῶν μισσιοναρίων. Εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν τοῦ Lowndes (25 Αὐγούστου, 1817), ἀπευθυνομένην ὁμοίως εἰς τὸν Burder, παρέχεται ἡ εἴδησις ὅτι τὴν ἑλληνικὴν ἐδίδασκεν εἰς αὐτὸν ὁ ἐν Μάλτᾳ Ἕλληνας ἱερεὺς, ὁ ὁποῖος ὅμως ἦτο περιωρισμένης μορφώσεως· καλύτερος ὁπωσδήποτε ἦτο εἰς Ζακύνθιον, ἀλλὰ καὶ οὗτος εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναχωρήσει¹⁸¹.

νεοελληνικὴν (*Reports*, ἔτ. 1820, σ. 72), ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ ἐργασία δὲν ἐπροχώρησεν ἐφ' ὅσον μετὰ τινὰ ἔτη ὁ Lowndes ἀνεζήτησε ἄλλους μεταφραστὰς (πρβλ. *Reports*, ἔτ. 1830, σ. 69· ἔτ. 1831, σ. 74).

176. Wilson, *Narratives*, σ. 62 - 63. *Missionary Chronicle*, ἔτ. 1833, σ. 218.

177. *Reports*. ἔτ. 1819, σ. 98.

178. *Reports*, ἔτ. 1817, σ. 35.

179. *Reports*, ἔτ. 1820, σ. 74.

180. Ἀποστέλλον δύο φυλλάδια μεταφρασθέντα εἰς τὴν νεοελληνικὴν (*The Assembly's Shorter Catechism* καὶ *Treatise on the Lord's Day* — δὲν φαίνεται ὅτι ταῦτα ἐξετυπώθησαν

ἀργότερον), ὁ Lowndes γράφει πρὸς τὸν ἱερέα τῆς L.M.S. George Burder (18 Ἰουνίου, 1818): «The person who assisted me in the translation of these tracts has been a merchant here, but failed in business. I was very fortunate in meeting with him, but after a very few weeks he left here and is now, I suppose, in Alexandria. I am now without a Greek master again». Box 1, ἀρ. 41.

181. «My present master is a Greek priest, the only Greek priest here; but does not understand his own Language very well, κ.τ.λ., αὐτόθι, ἀρ. 32· πρβλ. αὐτόθι, ἀρ. 35 (17 Ὀκτωβρίου, 1817): «Since the

Στενός ἐν Μάλτᾳ συνεργάτης τοῦ Wilson ὑπῆρξεν ὁ Νικόλαος Π. Κουντούρης ὁ ὁποῖος μετέφρασεν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, τὰ ἔργα τῶν David Bogue (1750 - 1825), ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς L.M.S., *Essay on the Divine Authority of the New Testament*¹⁸², καὶ Philip Doddridge (1702 - 51), *The Rise and Progress of Religion*. Τὸ δεύτερον περιέλαβεν ὁ Wilson εἰς τὸν τόμον *Τοῦ κλήρου ὁ ὁδηγὸς* (ἀνωτέρω ἀρ. 1). Τοῦ Κουντούρη διεσώθησαν τρεῖς ἀποδείξεις ἀμοιβῆς του:

(A)

"Ελαβον ἐγὼ ὁ κάτωθεν ὑπογεγραμμένος διὰ λογαριασμὸν τοῦ βιβλίου τοῦ ὁποῖου κάμνω τὴν ἐξήγησιν τάλαρα 15 ἀπὸ τὸν Σεβασμιώτατον Κύριον Σ.Σ. Βίλσον, καὶ πρὸς αὐτοῦ ἀσφάλειαν τοῦ ἔδωσα τὴν παρούσαν. τῇ 4 Αὐγούστου 1820.

Νικόλαος Π. Κουντούρης

(B)

1820 Σεπτεμβρίου πρώτη. "Ελαβον ἐγὼ ὁ κάτωθεν ὑπογεγραμμένος παρὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Κυρίου Σ.Σ. Βίλσον τάλαρα 10 διὰ λογαριασμὸν τῆς ἐξηγήσεως τοῦ σοφοῦ Δ. Βόγουε.

Νικόλαος Π. Κουντούρης

(Γ)

"Ελαβον ἐγὼ ὁ κάτωθεν ὑπογεγραμμένος παρὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Κυρίου Σ. Σ. Βίλσον τάλαρα 25 διὰ ἐξώφλυσιν τῆς ἐξηγήσεως ἣν ἔκαμον.

Τῇ 29 Σεπτεμβρίου 1820 E. N.

Νικόλαος Π. Κουντούρης¹⁸³

departure of the young man under whom I translated the tracts referred to above [ταῦτα εἶναι διάφορα τῶν ἐν σημ. 181 ἀναφερομένων τὰ ὁποῖα μετεφράσθησαν ἀργότερον], there is not one efficient teacher of Modern Greek in Malta. The Greek Priest is my present teacher but I could not depend on any translation corrected by him».

182. Εἰς τὰ *Reports*, ἔτ. 1821, σ. 73, λέγεται ὅτι μετεφράζετο παρὰ τινος

"Ελληνος· πρβλ. *Reports*, ἔτ. 1823, σ. 90. Δὲν φαίνεται ὅτι τὸ ἔργον ἐξετυπώθη, τοῦλάχιστον αὐτοτελῶς.

183. Ἡ γραφὴ εἶναι τοῦ ἰδίου τοῦ ὑπογράφοντος Κουντούρη· αἱ ὀλίγαι ἀνορθογραφίαι διατηρήθησαν. Τὰς τρεῖς ἀποδείξεις ἀπέστειλεν ὁ Wilson ἐκ Μάλτας πρὸς τὴν ἐν Λονδίῳ ἐπιτροπὴν (27 Ὀκτωβρίου, 1820) καὶ εἰς τὸ τέλος συμπληρώνει: «The young man is now engaged for me in a translation of Dr. Doddridge Rise,

Τὸν Κουντούρη ἀναφέρει καὶ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ ὁ Wilson. Λέγει ὅτι τοῦ εἶχε διηγηθῆ μίαν τοπικὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηναίων περὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ: Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρξεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πόλις δεινῶς ἐμαστίζετο ὑπὸ φοβερᾶς ἐπιδημίας πανώλους καὶ εἰς μάτην οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεκαλέσθησαν ἐκ περιτροπῆς τὴν βοήθειαν ὄλων τῶν θεῶν των. Ἐπὶ τέλους, ἐν τῇ ἀπογνώσει των, ἔκτισαν βωμὸν καὶ εἰς τὸν Ἀγνώστον Θεόν¹⁸⁴.

Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐν τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἔργων τούτων εἶχε προηγουμένως ὁ Wilson, ἀνεπιτυχῶς, προσπαθῆσαι νὰ μεταφράσῃ δι' ἄλλου Ἑλληνοσ. Εἰς τὸ προσωπικόν του ἡμερολόγιον (25 Ἰουλίου, 1819) ἀναγράφει τὴν ἐπίσκεψιν Στομποπούλου(;) τινὸς ὁ ὁποῖος ἐπ' ἀμοιβῇ εἶχε συμφωνήσει νὰ ἐπιφέρῃ διορθώσεις τινὰς εἰς τὸ μεταφρασθὲν κείμενον τοῦ Bogue¹⁸⁵.

Δύο ἄλλων Ἑλλήνων μεταφραστῶν τοῦ Wilson διεσώθησαν τὰ ὀνόματα: Τοῦ Ζυγομαλᾶ καὶ τοῦ Ταμβάκου. Τούτους ἐσκέπτετο νὰ χρησιμοποιήσῃ ὁ Wilson τὸ 1819. Ἀμφότεροι ὅμως ἦσαν ἀδαεῖς τῆς ἀγγλικῆς καὶ κατ' ἀνάγκην αἱ μεταφράσεις θὰ ἐγένοντο ἐκ τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς¹⁸⁶.

which I hope meet with your approbation». Box 1, ἀρ. 54.

184. Wilson, *Narrative*, σ. 197 - 98.

185. «This morning at 6 o'clock came Κύριος Στομπόλουλος [sic], Mr. Stompolulos, according to agreement, to assist me in connection for the press the Greek M.S. I have of Dr. Bogue's Essay on the New Test. He is to come three times a week from 6 to 8 or 9 and I am to give him about 12 shilling stlg. for month till it is finished. This engagement will be doubly useful to me: in correcting the M.S. and in attaining a more extensive and idiomatic acquaintance with the dialects of Mod. Greek». Box 4, folder 7.

186. «...that I have two Greek Masters, instead of one, and that

I am translating (tho' but slowly) Austin's Meditations into Greek... I have likewise from the two gentlemen above mentioned, that is Κύριος Ζυγομαλᾶς and Κύριος Ταμβάκου, a promise to translate for me a couple of tracts, I think, therefore, I shall select for this end 'Dialogue on Regeneration' and 'Dialogue between two Mariners after a Storm,' one in Italian the other in French, as neither knows English yet, or I shall have preferred 'Dairyman's Daughter' and 'Jenny Cottager'». Box 1, ἀρ. 51. Ἡ ἐπιστολὴ (ἀπὸ 26 Σεπτεμβρίου, 1819) ἀπευθύνεται παρὰ τοῦ Wilson πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς L.M.S. Καὶ εἰς τὸ ἡμερολόγιόν του ὁ Wilson ἀναφέρει τὸν Ζυγομαλᾶν (12 Σεπτεμβρίου, 1819): «In the course of a long and interesting communication with my

Καὶ ὁ Lowndes ἐν Κερκύρα ἐχρησιμοποιοῦ ἐνίοτε "Ἕλληνας μεταφραστάς, ὀνόματα ὅμως τούτων δὲν διεσώθησαν. Οὕτω περὶ τὸ 1826 "Ἕλληνας ἠσχολεῖτο εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν *Essays* τοῦ Scott¹⁸⁷.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1826 ὁ Wilson προσέλαβεν εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς Μάλτας τὸν δεκατετραετῆ Ἰωάννην Πετροκόκκινον πρόσφυγα ἐκ Χίου, τὸν ὅποιον ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους εἶχεν ὡς μαθητὴν¹⁸⁸. Εἰς τὸν Πετροκόκκινον ὁ Wilson ἐστήριζε πολλὰς ἐλπίδας, δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτος παρέμεινεν εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς L.M.S. ἐπὶ μακρόν¹⁸⁹.

Δημήτριος Ἰ. Πολέμης

Greek Master Κύριος Ζυγομαλάς, I asked what he thought of the style of the Greek Test, as written by the Apostles. O, said he, I deem it excellent». Ὁ Ζυγομαλάς ὅμως τὴν νεοελληνικὴν ἐχαρακτήριζεν ὡς «vulgar». Box 4, folder 7.

187. «The Rev. Mr. Scott's Essays are in course of translation into Modern Greek, by a young Greek, who is acquainted with English, under the superintendence, and with the assistance of Mr. Lowndes», *Reports*, ἔτ. 1826, σ. 70. Τὰ *Essays* εἶναι τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 3 ἐντυπὸν ἀνωτέρω.

188. Ἡμερολόγιον τοῦ Wilson ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Ἰουνίου, 1826: «Today I have taken as apprentice for 3 years to the printing business Ἰωάννης τοῦ Πετροκοκκίνου, John (son of) Petrokokkinos. He is a boy of 14 years of age, son of a merchant from weeping Scio. I have had him about twelve months under my instruction. One article is that I must give the boy three lessons a week in English,

Italian and antient Greek. This I have long been in the habit of doing.» Box 4.

189. «Mr. Wilson has engaged, as an apprentice in the Printing office, a Greek Youth, who was one of the fugitives from Scio. He has given him some instruction in languages, and finds him a great acquisition», *Reports*, ἔτ. 1827, σ. 84. Ἀπὸ τοῦ 1826 συναντῶμεν τὸν Νικόλαον Πετροκόκκινον, ἐργαζόμενον διὰ λογαριασμὸν τῶν Ἀμερικανῶν ἱεραποστόλων ἐν Μάλτα, βλ. P. Kawerau, *Amerika und die orientalischen Kirchen*, Βερολίνον 1958, σ. 211. Layton, *The Greek Press at Malta*, σ. 180 - 81. Ὁ Νικόλαος Πετροκόκκινος, ἐπίσης Χῖος, φέρεται ὁμοίως ὡς συνεργασθεὶς μετὰ τοῦ Wilson, St. A. Larrabee, *Hellas Observed: The American Experience in Greece 1775 - 1865*, Νέα Ὑόρκη 1957, σ. 322 σημ. 15. Ἄδηλον ἐὰν ὁ Νικόλαος Πετροκόκκινος πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Wilson λεγόμενον Ἰωάννην.